

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 1

bron

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 1. Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, Leiden 1983

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nie012198301_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

[nummer 1]

Het Nieuw Letterkundig Magazijn en de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde

‘Getrouw aan het heilzame oogmerk der oorspronkelijke uitgevers, zal ons Magazijn steeds vreemd blijven aan alle staatkundige en godsdienstige geschilpunten; het zal alle klassen van lezers, zonder onderscheid van geslacht, ouderdom, stand, godsdienst of staatkundige gevoelens, door nuttig onderwijs tot weetgierigheid aansporen; het zal hen door treffende voorbeelden, door krachtige overreding aanprikken, het goede te doen, het nuttige te bevorderen, het schoone te huldigen; het zal voor geleerden zoowel als voor ongeleerden iets leerrijks bevatten; het zal opnemen of beschrijven al hetgeen kundige reizigers nieuws en wetenswaardigs berigt hebben; voorwerpen uit den ouden en nieuwen tijd, gedenkstukken, natuurlijke voortbrengselen; met één woord, al hetgeen belangstelling opwekken en genoeg kan.’

Dit schreven de gebroeders Diederichs in de eerste aflevering van hun op het Engelse *Penny-Magazine* geïnspireerde *Nederlandsch Magazijn ter verspreiding van Algemeene en Nuttige Kundigheden*, verschenen in januari 1834. Hun rijk geïllustreerde weekblad was gericht op een groot publiek. Dit gold in mindere mate voor het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, dat van 1814 tot en met 1835 verscheen met een frequentie van zestien nummers per jaar en bedoeld was voor de meer ontwikkelde lezers. Naam, inhoud en vormgeving bestempelen deze tijdschriften als typisch negentiende-eeuws.

Het *Nieuw Letterkundig Magazijn*, waarvan u nu de eerste aflevering ontvangt, mag wat de naam betreft aan de vorige eeuw doen denken, inhoud en vorm zijn wezenlijk anders. Het is bedoeld als mededelingenblad van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en wil elk voor- en najaar informatie geven over de activiteiten die voor de leden van belang zouden kunnen zijn. Hierbij wordt gedacht aan verslagen van de jaarvergadering, samenvattingen van voordrachten, gehouden in afdelingen en commissies, artikelen over prijswinnaars, verslagen van prijsuitreikingen, namen van nieuw benoemde leden, overledenen, aankondigingen van symposia en andere bijeenkomsten.

Daarbij wil het blad ook de aandacht vestigen op de collectie van de Maatschappij: men kan zowel bijdragen over recent verworven boeken en handschriften

verwachten als beschrijvingen van bepaalde onderdelen uit het bezit, zoals brieven, gedichten en andere curiosa. Bovendien kunnen ook bijdragen van de leden hier een plaats vinden: korte beschouwingen over literaire of geschiedkundige onderwerpen, verzoeken om informatie over kwesties die betrekking hebben op het door de Maatschappij bestreken gebied. Incidenteel zal ook proza of poëzie worden opgenomen.

Uitgangspunt bij dit alles blijft echter, dat het *Nieuw Letterkundig Magazijn* een mededelingenblad wil zijn en geen literair of wetenschappelijk tijdschrift. Medewerking van bestuursleden, commissieleden en ‘gewone’ leden is daarom zeer gewenst. Alleen met die steun zal het blad een eigen vorm kunnen vinden. De redactie houdt zich ten zeerste aanbevolen voor uw suggesties.

Namens de redactie,
Peter van Zonneveld

Refereynen en Baladen van Dingman Beens. Een aanwinst

Sinds januari 1983 is de Maatschappij in het bezit van de handschriftelijke bundel *Refereynen en Baladen* van Dingman Beens (Ltk. 2137). Het nethandschrift, dat van een particulier werd aangekocht, bevat een fraai titelblad, een opdrachtgedicht Den Autheur Spreeckt, zevenenvijftig gedichten waarvan het laatste (fol. 56 verso) slechts gedeeltelijk is overgeleverd en twee registers die naar de folianummers verwijzen. Uit deze registers blijkt dat aan het handschrift zes gedichten ontbreken. De gedichten, die met uitzondering van het opdrachtgedicht alle gedateerd zijn en waaronder de zinspreuk ‘Soeckt Het Hemels’ staat, zijn geschreven in de periode 1613-1623.

De rederijker die achter de zinspreuk schuilgaat, is de Bredase ‘vleeschouwer’ en tienman Dingman Willem Beens (1595-1639), die blijkens de vermeldingen van de behaalde prijzen zowel in zijn rederijderskamer Het Vreuchdendal of 't Berckenrys (devies: ‘Wy vaten genucht’) als daarbuiten een redelijk succesvol dichter was. Beens is afkomstig uit een hervormings- en Oranjegezind patriciërsmilieu. Zijn gedichten dragen daar duidelijk de sporen van: het eerste gedeelte van de bundel bestaat voornamelijk uit religieuze refreinen, waarin Spanje en de rooms-katholieke kerk het moeten ontgelden; twee lofdichten op prins Maurits, waarvan er een, geschreven ter gelegenheid van de ‘blyde incompste’ van Maurits in Breda (30 mei 1620), anoniem werd afgedrukt in Van Goors *Beschryving der Stadt en Lande van Breda* ('s-Gravenhage 1744, pp. 161-162), getuigen van zijn vurige Oranjegezindheid.

Anders dan de titel zou doen vermoeden, bevat de bundel niet alleen refreinen en balladen, maar bij voorbeeld ook twee ‘caerten’, waarmee Het Vreuchdendal de overige kamers inviteerde tot het bijwonen van haar refreinfesten op 28 november 1618 en 24 februari 1621 (fol. 33 recto en 48 recto) en een bruiloftsdicht met daarin een sonnet (fol. 45 verso - 46 recto).

Hiermee is tevens het belang van Beens' bundel aangegeven. Enerzijds komen we tal van feiten over de geschiedenis van de Bredase kamer en andere rederijderskamers (St. Catharina van 's-Hertogenbosch, Den Appelboom van Zandvoort, Het Bloemken Jesse van Middelburg, Den Olyffack van Antwerpen en Het Goutbloemken van Gouda) aan de weet, anderzijds geeft de bundel een aardige indruk hoe de vroege, kwalitatief middelmatige poëzie van een rederijker zich in de richting van de

renaissance ontwikkeld heeft. Het bruilofsgedicht, en bij voorbeeld ook de uitvoerige en opvallend goed gedocumenteerde geschiedzang op het ontzet van Bergen op Zoom (fol. 53 recto - fol. 56 recto) en het Petrarcistische gedicht Eclipsis in de Minne (fol. 38 recto), zijn verdienstelijke gedichten geschreven in voldragen alexandrijnen.

Beens schreef in deze latere periode prijsdichten, 'caerten' en rijmbrieven, hetgeen het vermoeden doet rijzen dat hij (enige tijd) factor van zijn kamer is geweest. Uit deze periode stamt ook de grote verrassing van de bundel, het in 1619 geschreven gedicht Baladen/ Tot Antwoort op de/ Groete van/ Constantin Hugins/ By hem gesonden aen de Kamer/ Van Vreuchdendal (fol. 37 recto en verso). Het gedicht van Beens is een, in nog wat krampachtige alexandrijnen geschreven, antwoord op het gedicht Aen de Bredaesche camer van Vreuchdendal dat Constantijn Huygens op drieëntwintigjarige leeftijd schreef en waarin deze de retorische vraag stelde

Ist doenlijck Vreuchden-dal dat ick u niet en ken,
U, Moeder vande Const, u, Voetster vande pen?

Van de periode waarin de Bredase kamer een ongekende bloeitijd doormaakte, was ons vrijwel niets bekend. Door de bundel *Refereynen en Baladen* is het nu ook ons vergund deze 'Moeder vande Const' nader te leren kennen.

Rob Tempelaars

Literatuuropgave:

Over Beens en zijn handschriftelijke bundel zie: K.J.S. Bostoën, Dingman Beens en de kamer van Vreugdendal, in: *De Oranjeboom* 34 (1981), pp. 134-163 en mijn doctoraal-scriptie over dit onderwerp (Leiden 1982). Beide werden geschreven op basis van xerokopieën die in de bibliotheek van de Vakgroep Nederlands te Leiden berusten. Algemene gegevens over de geschiedenis van de kamer Het Vreuchdendal zijn verder te vinden in: Van Goor, a.w., pp. 299-300; C.R. Hermans, *Geschiedenis der rederijders in Noordbrabant*, 's-Hertogenbosch 1867, pp. 194-249; J.F. Corstens, *Bredaniana I* (1895-1896) en *VI* (1899), nrs. 13 t/m 16 en 175 (overdrukken Bredase krant artikelen, bewaard in het gemeentearchief Breda); J.F. Heijbroek, Literair en wetenschappelijk leven, in: *Geschiedenis van Breda*, dl. 1, Schiedam 1967, pp. 285-308; R. van der Westerlaken en F. Lodewijkx, Over het ontstaan en de geschiedenis van de Bredase rederijderskamer Vreugdendal, in: *Brieven van Paulus* 3 (1978), 13 (okt.), pp. 1-4. Voor genealogische gegevens over de familie Beens zie: G. van Niekerken, Het geslacht Beens te Breda, in: *De Nederlandsche Leeuw* 98 (1981), pp. 287-406 en de reacties op dit artikel van J.L. Rijndorp en ondergetekende (resp. *De Nederlandsche Leeuw* 99 (1982), pp. 363 en 174-175).

Cats' *Trov-ringh* voor Anna Schilders Met dank aan prof. dr. L. Strengholt die al een groot deel van het grondwerk had gedaan, en van wiens bevindingen ik dankbaar gebruik heb gemaakt.

Naerder aen-sprake VAN DEN SCHRYVER tot het jegenwoordich werck.

Hoort noch, papiere-kint, hoort noch een corte reden
 eer datje vorder reijst in onbekende steden.
 Hoort wat dat u betaemt, en noodich is gedaen
 eer gij moocht uijtten haech in vreemde landen gaen.
 eer gij van hier vertreckt, soo groet de beste vrienden
 die u wel eer tot hulp, of soet geselschap dienden.
 Spreeckt mij nicht *Schilders* aen. die, eerse was getrouwt
 U dickmael heeft vermaeckt door gunstich onderhout
 haer stem en soeten aert die heeft u leeren singen
 en door een vaste wet u losse woorden dwingen.
 want noijt en wasser liet dat uijt de penne quam
 dat niet uijt haren mont sijn klanck en wesen nam
 waer hier een nieu gesangh te lande was gecomen
 dat had haer wacker oor van stonden aen vernomen.
 Zij kreech door milde gunst de Geesten aender hant
 en leerde metter daet al watse geestich vant
 hier weet u Zuster van: die met haer drouve klachten
 verweckt de losse Ieucht tot wijse na-gedachten.
 vint ijemant daer misschien, of hier een aerdich liet
 het soetste vanden galm en is mijn eijgen niet
 Zij heeft de maet geset: sij deed' het deuntjen leuen
 Zij heeft den rechten klanck, Zij heeft de Ziel gegeuen.
 want geen soo netten stem, in al het naaste lant
 de Sangh woont in haer keel, de geest in haer verstant
 Als gij dan affscheijnt neemt, soo buijcht u gansche leden
 begroet de goede Ziel, en segt haer dese reden.
 segt datter menich veers in u gevonden wert.
 dat haer betuijgen kan mijn trou en suiijver hert.
 dat is voor haer genouch, gij wilt niet langer spreken
 want als men affscheijnt neemt soo blijft de reden steken
 gij daerom maectet cort: doch voor haer soete gunst
 soo laet haer eenich pant, geboren uijtte kunst
 een kint gelijk als gij, maer wenst haer menich werven
 drie kinders, die voor eerst haer deuchden mogen erven.
 off isse niet vernoucht met soo een cleijn getal
 soo veel de lieue God haer dienstich In *Alle de wercken*, id. 5e r.v.o.: 'saligh'. achten sal.

In het najaar van 1980 kwam de bibliotheek van de Maatschappij in het bezit van een bijzonder exemplaar van Cats' *Trov-ringh* van 1637. 's *Werelts begin, midden, eynde, besloten in den Trov-ringh, met den Proef-steen van den selven*. Door I. Cats. Tot Dordrecht, voor Matthias Havius, gedrukt by Hendrick van Esch, 1637 (sign. 1018 C 28). Het boek bevat namelijk op fol. [*****2]^v een opdrachtgedicht in handschrift en we kunnen met vrij grote zekerheid aannemen dat het van Cats' eigen hand is. Zowel het handschrift als de transcriptie ervan worden hierbij weergegeven.

Het bestaan van dit exemplaar van de *Trov-ringh* was overigens al veel langer bekend. Immers op de elfde vergadering van het Historisch Genootschap te Utrecht op 12 november 1870, deelde jhr. mr. B.J.L. de Geer van Jutfaas mee, dat hij in zijn collectie een *Trov-ringh* had met een 'onuitgegeven dichtstuk, met de hand des dichters geschreven [...] op de witte bladzijde tegenover bl. 1' *Kroniek van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*, 26 (1870), p. 389. en hij veronderstelde

dat het boek ooit een geschenk was geweest van Cats aan zijn pas gehuwde nicht Schilders. De Geer liet de tekst van het opdrachtvers afdrukken in de *Kroniek* van het Genootschap, waarbij hij nogal duidelijk ingreep in spelling en interpunctie. id. pp. 389-390. Inhoudelijk is die tekst echter dezelfde, als het exemplaar van de Maatschappij bevat, zodat er weinig twijfel over kan bestaan dat het hier om hetzelfde boek gaat.

De veronderstelling van De Geer dat het boek door Cats werd geschonken aan Anna Schilders wordt nog versterkt door het briefje dat Cats op 5 februari 1638 schrijft aan een onbekende dame, waarin hij mededeelt: 'Ick en hebbe niet willen naelaeten V.E. toe te laten komen een exemplaar van seker werck [...]', Domien ten Berge, *De hooggeleerde en zoetvloeiende dichter Jacob Cats*. 's-Gravenhage 1979, p. 125. Ten Berge heeft de tekst van de brief gemoderniseerd, zoals hij trouwens met alle zeventiende-eeuwse teksten in zijn boek heeft gedaan. Ik citeer uit: J.G. Frederiks, Jacob Cats en zijne omgeving, naar aanleiding van de handschriften in het Museum Catsianum, in: *Oud-Holland* 7 (1889), p. 253. iets verder in zijn brief noemt hij dit werk zijn 'ionxte kint'. Ten Berge gaat ervan uit dat deze dame Anna Schilders is; Ten Berge, p. 125. in dat geval is het niet onwaarschijnlijk dat het boek dat Cats haar zond, ons exemplaar is. Dat betekent ook dat we het opdrachtvers op begin 1638 mogen dateren.

Wat is er echter intussen met het opdrachtvers gebeurd? Bleef dat inderdaad onuitgegeven zoals De Geer dacht of heeft Cats de tekst later nog eens gebruikt? Deze vraag is min of meer beantwoord door Smilde in zijn boek *Jacob Cats in Dordrecht*, H. Smilde, *Jacob Cats in Dordrecht. Leven en werken gedurende de jaren 1623-1636*. Groningen/Batavia 1938, p. 207. Smilde interpreteert overigens de 'Zuster' waarover Cats spreekt in zijn gedicht (r. 17) niet juist: hij vat haar op als een zuster van Anna Schilders en noemt haar een dichteres van 'drouve klachten'. Smilde heeft daarbij uit het oog verloren dat de dichter zijn werk aanspreekt als zijn papieren kind. De zuster van het papieren kind is Cats' *Klagende Maeghden* uit 1633. Daarop zinspeelt het gedicht in r. 17 en 18. Een soortgelijke interpretatiefout maakt Ten Berge in zijn boek (p. 125): hij vat de aangesproken 'U' (r. 8) op als de dichter: bedoeld is echter het papieren kind, de *Trov-ringh*. waar hij mededeelt dat het vers is verwerkt in de voorrede van de *Trou-ringh* in de editie van *Alle de Wercken* van 1655. Inderdaad blijkt het gedicht niet voor te komen in de verschillende afzonderlijke edities van de *Trov-ringh* tot 1655, daarna is het altijd in de voorrede opgenomen. Op zich moet het niet zo moeilijk geweest zijn voor Cats om het opdrachtgedicht in te voegen, want zowel in de voorrede als in ons gedicht spreekt hij het werk aan als 'papiere-kint'. Als het 'papiere-kint' zijn reis door de wereld begint, moet het allereerst naar Holland, lezen we in de druk van 1637:

Daer sult ghy zijn onthaelt van menigh gau verstant,

En Hollants eerste stadt dat is u vaderlant. *Trov-ringh*, Voorreden-Papiere-kint, fol. [****3]^v.

(De berijmde Voor-reden is ongepagineerd en gaat over in het gedicht Papierekint.)

Na Holland komen dan de bondgenoten, dat wil zeggen de andere provincies aan de beurt:

VVilt ghy nu mijnen raet, (om niet te zijn gestoolen)
Soo neemt eerst uvven vvegh door onse bontgenooten: id.

In *Alle de Wercken* 1655 voegt de dichter na ‘En Hollants eerste stadt dat is u vaderlant’ het opdrachtvers voor Anna Schilders in. Daarbij laat hij de eerste vier regels van dit vers vervallen en varieert hij de vijfde. In de plaats van de vervallen regels komen echter een twaalfstal nieuwe om het gedicht in te leiden:

Doch schoon gy dapper haest naer onbekende steden,
Den Hage lijcke-wel wilt die voor eerst betreden;
Daer is het deftigh Hof, daer is den hoogen Raet,
Daer is van ouden tijt de woonplaets vanden Staet:
Daer is de groote Vorst, door wie gestage segen
Wort aen het Vaderlant en yder een verkregen;
Soo dat sijn hoogh beleyt, en wijt-beroemde naem,
Heeft onder zyn gebiet de vleugels van de Faem.
Daer is het lustigh bosch en loover-rijcke dreven,
Die aen een doffen geest een nieuwen adem geven;
Daer is het heel Verhout, het schoonste dat ick ken,
Doch boven al vermaert door *Huygens* soete pen.

Dan volgt de regel die als een variant van regel 5 van het handschrift kan worden beschouwd en daarna het hele gedicht:

Staet hier een weynigh stil en souckt de beste vrienden
Die u wel eer tot hulp en soet geselschap dienden. *Alle de wercken, so ouden als nieuwe, van . . . Jacob Cats . . . t'Amsterdam, by Ian Iacobsz Schipper, 1655. 's Werelts begin, . . .* is daarin een eigen afdeling met [XVIII], 266, [6] pp. De aangehaalde passage staat op fol. [*6]^f, tweede kolom.

Deze nieuwe inleidende versregels geven mij het vermoeden dat Cats al veel eerder met de gedachte gespeeld heeft het vers voor Anna Schilders te verwerken in zijn voorrede. Immers de toestand in Den Haag die hij beschrijft, verschilt wel erg veel van de werkelijke toestand in 1655. De ‘groote Vorst’ met zijn ‘hoogh beleyt’ en ‘wijt-beroemde naem’ kan moeilijk iemand anders zijn dan Frederik Hendrik. Deze is echter in 1647 gestorven; daarna is het kortstondige maar rumoerige stadhouderschap van Willem II gevolgd dat geleid heeft tot het eerste stadhouderloze tijdperk waar we anno 1655 middenin zitten. Deze verzen moeten dan ook veel eerder zijn ontstaan, want de dichter beschrijft de Haagse toestand als heden. Het is best mogelijk dat hij deze regels al kort na het uitkomen van de *Trov-ringh* heeft geschreven en ze verder altijd in portefeuille heeft gehouden omdat allerlei andere besognes hem van zijn literaire werk afhielden. Nu in 1655 is hij echter van dit ‘zware pak’ verlost.

Al met al kunnen we spreken van een belangrijke aanwinst voor de bibliotheek. Misschien dat deze *Trov-ringh* een impuls kan geven tot verder Cats-onderzoek, bij voorbeeld naar de relatie tussen de dichter en Anna Schilders.

H. Duits

Nicolaas Beets en François Biccard: toelichting bij een afscheid in de *Camera obscura*

‘Waarde B - ! die nu aan Afrikaas zuidelijken hoek den pols van drieërlei rassen voelt, en die, naar ik hoor, reeds de bruiloft gevierd hebt van de dochter uwer vrouw, (want gy hadt eene zeer jonge weduwe getrouwd met drie lieve kinderen, en by u te land trouwen de meisjes op haar 14de jaar), nog staat my het geheele tooneel voor oogen van uw afscheid uit Leyden, toen gy voor vier jaren in de maand Juny met den Colombo uit zoudt zeilen.’

Zo begint Hildebrand in zijn schets Verre vrienden de beschrijving van één der ‘duizend zeer uitvoerige tooneeltjens’ die zijn geheugen op ‘het doek der camera obscura des terugdenkens’ tevoorschijn tovert. Hildebrand, *Camera obscura*, Haarlem 1839, pp. 230-231. Toch behoefde hij hierbij niet uitsluitend op zijn geheugen af

te gaan. In het afschrift dat hij na 1890 van het Dagboek uit zijn studententijd vervaardigde, treft men op 3 juni 1835 de volgende aantekening aan: 'In den vroegen morgen afscheid van mijn Kaapschen vriend Dr. Biccard met heel zijn gezin. Zaterdag zeilt hij met het Engelsch schip Colombo Kapit. Mac. Kennel, van London naar Kaapstad.' In mijn binnenkort te verschijnen editie van *Het Dagboek van de student Nicolaas Beets 1833-1836*. 's-Gravenhage, Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 1983. (= Achter het boek.) Het oorspronkelijk manuscript van zijn Dagboek is goeddeels verloren gegaan, maar in de Collectie Beets van de Maatschappij worden twee aan elkaar gekleefde pagina's bewaard, waarop dit afscheid uit de eerste hand beschreven wordt. Het is aardig om dit fragment naast de beschrijving uit de *Camera obscura* te leggen; men ziet dan dat Beets de originele notitie bij de hand moet hebben gehad en hij dus niet alleen op zijn geheugen behoefde te varen. Ltk. Beets vrl. nr. 35: het fragment wordt gepubliceerd als bijlage nr. 17 in het *Dagboek*.

François Louis Charles Biccard (1809-1884) studeerde van 1829 tot en met 1834 te Leiden in de medicijnen. Hij was in 1832 gehuwd met Augusta Wilhelmina Magdalena Thalman (1804-1890), weduwe van Johannes Knockers van Oosterzee (1793-1829). Het afscheidstoneel kan gesitueerd worden op het adres Breestraat 25 te Leiden, waar de familie Biccard vanaf 1832 gehuisvest was. Driekwart jaar tevoren, op 22 september 1834, had Beets ook al eens afscheid van het echtpaar genomen. Toen Biccard zijn studie voltooid had, vertrok hij voor enige tijd naar Parijs, zoals in die dagen voor een aankomend medicus niet ongebruikelijk was. Bij die gelegenheid had Nicolaas Beets in het *Album amicorum* van Biccard een vers geschreven, waaruit blijkt dat hij wel min of meer verwachtte, zijn vriend nog even terug te zien:

- uit onze oogen,
Verliezen we U voor lang, en zoo we U weerzien mogen,

't Zal kort zijn, en voor 't laatst, en slechts ten afscheidsgroet.

Dan zal een woeste zee zich tusschen ons verheffen,

En 's aardrijks gansche breedte ons scheiden . . . voor altoos! Het gehele vers wordt gepubliceerd in noot 654 van het *Dagboek*.

Een dag tevoren, op 21 september 1834, had Biccard aan Beets een door hemzelf vervaardigde aquarel geschenken, die hierbij wordt afgebeeld. De diepere zin van dit tafereel, voorstellende een musketierachtige verschijning, die peinzend neerkijkt op een hond, is mij niet duidelijk; misschien moet men daar ook niet naar zoeken. Het onderschrift luidt: 'Amicissimo N. Beets, in memoriam sui dedit Dr. F.L.C. Biccard. Lugdun. Batav. d. 21. Septembr. 1834.' Ltk. Beets Correspondentie. Diezelfde dag had Beets het *Album amicorum* aan mevrouw Biccard met een vers bedacht, waarvan een afschrift in de Collectie Beets van de Maatschappij berust. Ltk. Beets vrl. nr. 100; in noot 654 van het *Dagboek* worden alleen de eerste vier regels gepubliceerd. Voorzover mij bekend is het nimmer in druk verschenen:

Aan Mevrouw Biccard.
(In haar album geschreven).

We part to meet no more.
Robert Burns

O, Vraag niet of my de eer verheugt,
Indien Gy hier mijn schrift begeert, -
Maar daar is droefheid in die vreugd,
Ze is wreed voor dien zy streelt en eert.
Want immers vergt zy de afscheidsgroet,
(Dat woord sluit droefheid in en smart)
Van die dit blad beschrijven moet,
En 't is een wreede taak voor't hart.
Ach, schoon dit schamel blad voortaan
Uw vriendlijk oog nog soms ontmoet.
Den Dichter is dat heil vergaan:
Haast scheidt ons Rhijn en Elbevloed,
En dan - een woelende oceaan!
Dan zie 'k u, op den loop mijns wegs,
Niet weer, ten zij uw lot zich keer'
Of 't mijne, - en 't stil Herdenken slechts,
Aan al uw goedheên rest - niets meer.
De Erinring - Maanlicht voor ons hart,
Dat als de Zon der Werklijkheid
Ons onderging in nachtelijk zwart,
Haar opgevangen nagloed spreidt;
Die glans is zacht voor 't oog en schoon,
Maar koud en kil, en stemt 't gemoed
Tot weemoed, als de kranke toon
Der windharp ons ervaren doet.
Doch 't Noodlot laat geen keus; 't geleidt
U weêr naar 't geurig Zuideroord;
Daar brengt in eeuwge vruchtbaarheid,
Natuur haar schoonste bloemen voort,
Daar ook ontbloei u menig bloem
Van rein geluk en stil genot,
En wien men ooit gelukkig noem'
Het meest benijdbaar zij uw lot!
Omarmd van d'egâ, die u mint,
Met lieve telgens aan uw kniên,
Wier onschuld slechts genoeg vindt,
In u en hem naar 't oog te zien,
Zij de aarde u hemel aan zijn zij' -
O - (Maar ik verg te veel misschien!)
Denk in die hemel soms aan my.

Leyden, 21. Sept, 1834.

Beets was zeer op François en Augusta gesteld. Dat blijkt ook uit het slot van zijn oorspronkelijke Dagboekantekening, die in de *Camera obscura* in meer neutrale vorm is overgenomen; het luidt: 'Doch toen zij allen op de wagen zaten die hen uit mijn oog voeren moest, zij 't op de laatste stonde des afscheids schoot 't gemoed mij vol. Biccard en zijn vrouw waren goede mensen van wie ik meer vriendelijke gastvrijheid genoten heb, dan waarvoor ik ze in dit haastig oogenblik bedanken kon. Doch ik heb ze hartelijk de hand gedrukt en Gode bevolen. Zij waren zichtbaar aangedaan. Biccard verliet dan nu voor altijd zijn geliefd

Leyden! om met zijne vrouw en zijne zeven kinderen na een gevaarvolle en lange reis zijn vaderland weder te zien. Hij kome er gelukkig, en zij er gezegend. Voor mij die er nooit hoop te komen, was 't toen het rijtuig uit mijn oogen verdween, alsof zich een graf over die goede menschen sloot.' Bijlage nr. 17 in het *Dagboek*.

Peter van Zonneveld

Drie legaten van J. Verdam, A.A. van Rijnbach en J. Aleida Nijland met handschriftelijk materiaal op filologisch gebied Deze legaten werden in het tweede semester van 1982 door drs. J.W.E. Klein ontsloten, in het kader van een TAP-project.

‘Ik dank u zeer voor uw welwillendheid mij de gevraagde [boeken] te sturen. Dit spaart mij een schrijven aan de UB uit’, schrijft B.A. Meuleman in 1935 aan de toenmalige bibliothecaris van de Maatschappij, A.A. van Rijnbach. Ltk. 2109, B.A. Meuleman aan Van Rijnbach, 17 juni 1935.

Het unieke karakter van de bibliotheek van de Maatschappij is reeds aan het einde van de vorige eeuw degelijk onderkend, en de collecties zijn navenant gebruikt. Het handschriftenbezit van de Maatschappij vormt een geschakeerde, kleurrijke verzameling van Middelnederlandse en recentere Nederlandse handschriften, college-dictaten, correspondentie en particuliere fondsen. De legaten van leden van de Maatschappij vormen daarin een categorie apart. Doorgaans houden deze legaten verscheidene soorten documenten in, hetgeen een verfijnde catalogisering vaak bemoeilijkt. Desondanks vordert hun ontsluiting gestaag en deze brengt interessante bronnen aan het licht. Dit was recentelijk het geval bij het inventariseren van een drietal legaten van Nederlandse filologen: J. Verdam, de redacteur van het *Middelnederlandsch woordenboek* en vier maal voorzitter van de Maatschappij tussen 1892 en 1916; A.A. van Rijnbach, de Bredero-kenner en tussen 1928 en 1951 bibliothecaris van de Maatschappij en J. Aleida Nijland, de strijdbare uitgeefster van Bellamy. De ontsloten nummers zijn de volgende: Ltk. 1737-1762 en 1775-1776 (J. Verdam); Ltk. 2109-2116 (A.A. van Rijnbach); Ltk. 2117-2119 (G.J. Boekenoogen); Ltk. 2120 (M.J.H. Schoenmakers); Ltk. 2121 (A.A. Ganderheyden); Ltk. 2123 (S. Muller Hz.) en Ltk. 2124-2128 (J.A. Nijland).

Een vondst in het legaat-Verdam leidde tot een herontdekking van een bijna geheel vergeten Florigout-fragment, getuige het artikel van J.W.E. Klein in *Spektator*. J.W.E. Klein, Een onbekend tekstfragment van de Florigout, in: *Spektator* 11 (1981-1982), pp. 480-495. Uit dit artikel blijkt overigens hoezeer bepaalde gedeelten van het Maatschappij-bezit nauw verstrengeld zijn zowel met de BNM (Bibliotheca Neerlandica Manuscripta, het door Willem de Vreese opgezette documentatiesysteem voor Middelnederlandse teksten en handschriften) als met de BPL (Bibliotheca Publica Latina, de eigen handschriftencollectie van de Universiteitsbibliotheek in Leiden), waarin onder meer de correspondentie van De Vreese geheel opgenomen is.

Uit het legaat van Van Rijnbach konden vier kleine collecties worden afgezonderd, respectievelijk rond G.J. Boekenoogen (aan wie de Maatschappij onder andere de unieke reeks uitgaven van *Moeder de Gans* te danken heeft), S. Muller Hz. die in 1873 *De Borchgravinne van Vergi* uitgaf, en twee andere correspondenten van Verdam: M.J.H. Schoenmakers en A.A. Ganderheyden.

Het legaat van Aleida Nijland vormt een zeer rijke bron van documenten over deze onvermoeibare en begaafde filologe. Haar briefwisseling met meer dan negentig correspondenten laat een brede belangstelling zien zowel voor culturele als voor sociale aangelegenheden: een houding die overigens voortdurend vergezeld gaat van haar bruisende, haarscherpe ironie.

Door de ontsluiting van deze drie legaten werden rond de zeshonderd brieven toegankelijk gemaakt. Geteld bij de vierhonderd reeds bekende brieven van en aan deze personen, levert dit alles bij elkaar een duizendtal missiven op.

Vanzelfsprekend is niet alles even boeiend. Niettemin treft men in deze correspondentie belangwekkende aanwijzingen, onbekende feiten, vermakelijke verhalen aan. Zoals een aanlokkelijk doch enigszins curieus voorstel van J.L.J. ten Dam Ham aan Van Rijnbach: 'Wil je soms Huizinga Herfsttij der ME hebben + een paar jongensboeken?' Ltk. 2109, J.L.J. ten Dam Ham aan Van Rijnbach, 21 januari 1929.

De negentien brieven die Aleida Nijland van G. Kalff tussen 1893 en 1917 ontving vormen een typisch voorbeeld van wat men in dit soort persoonlijke verzamelingen kan vinden. Het begin van de briefwisseling verloopt wat moeizaam. Kalff weigert als promotor van zijn oud-leerlinge op te treden om zijn collega Ten Brink niet te grieven. Deze wat starre houding wordt enigszins verzacht met de volgende hoffelijkheden: 'Overigens zal ik u natuurlijk gaarne helpen, voorzover de omstandigheden mij dat toelaten, het liefst wanneer gij als doctor in de Ned. F. en Lett. eens vrije vrouw zijt (al zult gij u dan wel niet dadelijk bij de vrije-vrouwen vereniging aansluiten).' [Ltk. 2124, Kalff aan Nijland, 12 mei 1893]. Enkele maanden later - het dissertatie-onderwerp is intussen gewijzigd-, reageert Kalff wat warmer en moedigt Aleida aan met de woorden: 'Laat mij dan uw hart, voorzover ik kan, tot rust brengen door te verklaren dat uw onderwerp: "invloed der Middelhoogduitsche lyriek op de Middelnederlandsche" (of hoe anders ook te formuleren: de titel moet pas gemaakt worden, als het boek af is) mij uitstekend voorkomt [...]. Neem dus uwe literaire spade maar ter hand en ga flink aan 't graven...' [Ltk. 2124, Kalff aan Nijland, 22 oktober 1893]. In de loop der jaren worden de banden van Aleida met haar correspondent steeds vriendelijker, vrijmoediger zelfs. Kalff aarzelt ook niet om kritiek uit te oefenen op Nijlands werk. Ook haar ondernemingszin tracht hij te beteugelen met levenswijsheden die een kleine eeuw later amper aan actualiteit ingeboet hebben: 'Ik zie met heel veel plezier dat gij niet stil blijft staan, maar tracht u verder te ontwikkelen. Och, als men gepromoveerd is, begint het ware werk, en als men professor is, gaat men eerst goed begrijpen hoe weinig men weet. Zo'n lezing van tijd tot tijd is niet kwaad; ook het publiceeren van het een en ander is heel goed; er moet wat actie en reactie zijn en al dat opnemen dient van tijd tot tijd afgewisseld te worden met verwerken en voortbrengen. Doch laat u niet verleiden te veel te doen: in een klein land als het onze wordt men voor allerlei dingen gespannen, trekt men aan u van alle kanten... en de tijd en lust voor eigen ontwikkeling gaan dan soms teloor.' [Ltk.2124, Kalff aan Nijland, 31 oktober 1896]. Na de promotie van Aleida, A. Nijland promoveerde bij J. Verdam in 1896 op het onderwerp: *Gedichten uit het Haagsche Liederhandschrift, uitgegeven en toegelicht uit de Middelhoogduitsche lyriek*. Leiden 1896. gaat Kalff zich zeer concreet bezig hou-

den met haar uitgave van Bellamy, die onder auspiciën van de Maatschappij in 1917 verscheen. *Leven en werken van Jacobus Bellamy*. 2 dln. Uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Leiden 1917. De totstandkoming van deze uitgave verliep niet zonder spanningen. Enkele leden van 'Letterkunde' plaatsten kritische kanttekeningen bij Nijlands werkwijze. Maar Kalff handhaafde onverstoort zijn steun aan Nijland. Dat hij achteraf geen spijt van zijn standvastigheid heeft gehad komt duidelijk naar voren in één van de laatste brieven van deze reeks: 'Na uw slot te hebben gelezen en overwogen, ben ik tot de slotsom gekomen, dat gij hel veilig kunt laten staan. Voor zoover ik zie, is hier niets te veel gezegd, niets dat gij en ik niet kunnen verantwoorden. Er kunnen onder de bestuurders of de leden van "Letterkunde" wel eenigen zijn, die van meening en gevoelens met u verschillen, doch gij behoudt, ook als uitgeefster van een werk voor "Letterkunde" het recht op een eigen meening en op publiceering dier meening - voor zover deze de M. der Ned. Lett. niet op een of andere wijze in ongelegenheid brengt.' [Ltk. 2124, Kalff aan Nijland, 16 augustus 1917].

Dit boeiende verhaal, deze paar voorbeelden hebben zuiver een attenderingsfunctie. Wie het geduld en het uithoudingsvermogen kan opbrengen zich in de soms recalcitrant aandoende 'papieren' uit het Maatschappij-bezit te verdiepen komt zelden bedrogen uit. Maar dit kan anno 1983 alleen dán verwezenlijkt worden wanneer men de moeite neemt zélf een tocht naar de Leidse handschriftenkamer te maken.

Christiane Berkvens-Stevelinck

Lone Some

het landschap stond als een kamer op het vlak
de hemel gaf ons onderdak
dronken wij het gras als kroeg
geboomte dat de hemel droeg

regen draalde in de stad
en wij droomden dat huilen samenvat
het interieur van kleine dingen:

voor het gordijn / de ramen die verwaaien
sta jij te zingen. Ik - juist ik - verzorg de planten
op de akker. *En wat ontbrak er?*

je zegt - staande in de deur naar 't loze blauw:
'Liefste, er is koffie met *Calva Dansflou*'

lijkt soms alsof ik oogst & taal verbouw -

en vervolgens denk ik:
er is één ding dat ik nog steeds niet kan schrijven
dat dood en sterven oneindig lang beklijven

jongens, jongens, jongens, jongens!
ik kom slechts meisjesjongens tegen
is er waarachtig leed?
of kent de tijd verlegenheid?

Boudewijn Buch

Uit de commissies

Kosmografia in Hoofts lyriek (Samenvatting)

Hoofts debuutbundel getuigt in de Voorreden reeds van zijn kennis van het Ptolemeïsche wereldbeeld. Het is dat wereldbeeld dat in de loop van de zeventiende eeuw plaats maakt voor een moderne visie op de kosmos, waarvan een belangrijk aspect is de zogenaamde mechanisering. In de overgangstijd bestonden visies op de kosmos in de vorm van verschillende modellen ervan naast elkaar: beelden van de besloten Ptolemeïsche kosmos waarin Aristotelische principes van beweging werkzaam geacht werden, naast beelden van een onbegrensd heelal, met ontelbare zonnesystemen daarin zwevende, waarbinnen de mechanische wetten van beweging heersen. Een Digges, een Bruno continueren met hun visie klassieke tradities, waarvan ook Lucretius' werk deel uitmaakt. In dezelfde bundel waarin van kennis van het oude wereldbeeld stilzwijgend getuigenis wordt afgelegd, wijst een tot nu toe niet-bevredigend toegelicht tweetal regels in Persische Infante waarschijnlijk op kennis van aspecten van een nieuw heelalmodel.

Huygens schreef voor Susanne van Baerle verscheidene gedichten met astronomisch beeldmateriaal. Voor diezelfde Susanne schrijvend, lijkt Hooft te alluderen op haar astronomische interesses, en schrijft hij in 1625 een gedicht waarvan de kosmografische elementen in de versie van 1636 wijzen ofwel op (weer) de kennis van een na-Ptolemeïsch wereldbeeld, dan wel, waarschijnlijker, op bewustheid van materiële implicaties van het Ptolemeïsche stelsel.

De schaarse kosmografische plaatsen in Hoofts werk, hier aan de orde gesteld, bieden geen exact inzicht omtrent Hoofts wereldbeeld, dat op verschillende momenten, in variërende functionaliteit verschillend geaard kan geweest zijn.

Dr. P.E.L. Verkuyll

Over attributieve bepalingen die dat niet zijn (Samenvatting)

Met de in een sportverslag aangetroffen ambigue zin 'Derks floot een uitstekende wedstrijd' als uitgangspunt betoogt spreker dat sommige attributieve bepalingen - bepalingen die deel uitmaken van een nominale constituent (NP) - anders geïnterpreteerd (moeten) worden dan bij voorbeeld 'koperen' in 'koperen molentjes' en dergelijke: in de in de gegeven context bedoelde betekenis van een 'uitstekende wedstrijd' kwalificeert de bepaling 'uitstekende' niet de NP-kern 'een wedstrijd' maar het predikaat 'een wedstrijd fluiten'. Soortgelijke gevallen doen zich voor in predikaten als 'een prachtig duet zingen', 'een sublieme wals dansen' en 'een schitterende 1500 meter rijden' waarin eveneens een 'werkwoord van uitvoering' verbonden is met een onbepaald resultaatief ('effected') direct object.

Het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat in zulke gevallen (en dan ook in ‘een uitstekende wedstrijd fluiten’, hoewel ‘een wedstrijd’ niet resulteert uit het fluiten van de scheidsrechter, zij het dat die activiteit een wedstrijd wel hoofdzakelijk constitueert) de attributieve NP-bepaling adverbiaal ‘van oorsprong’ is; dit synchronisch maar eventueel ook diachronisch opgevat: ‘onverwachts’ bij voorbeeld (‘een onverwachts bezoek’) is een van de vele adjectieven waarvan vaststaat dat ze hun syntactische carrière als adverbium begonnen zijn. Een adverbiale ‘oorsprong’ kan men ook toeschrijven aan de attributieve bepalingen in NP's als ‘een betrekkelijke buitenstaander’, ‘jarenlange vrienden’, ‘een totale vreemdeling’, ‘de waarschijnlijke dader’, ‘een eeuwige vrijgezej’, etc. etc., en eventueel ook aan sommige gevallen van het bekende type van ‘een uitstekend(e) koning’ (uit: [uitstekend [koning zijn]]). Voorzichtigheid is hier evenwel om verschillende redenen op zijn plaats. Een ervan is dat bij voorbeeld in ‘de vierjarige doctorandus’ een van de talrijke gevallen van metonymisch gebruik van een bestaand adjectief gezien zal moeten worden.

Wanneer echter aan NP's als ‘een betrekkelijke buitenstaander’ cum suis terecht een *syntactische* verklaring is toegeschreven, zal de grammatica (van het Nederlands), op basis van welke theorie ook, ze, hoe dan ook, dienen te verantwoorden, op een wijze die recht doet aan het feit dat in de zin uit het sportverslag het semantisch bereik van de bepaling ‘uitstekende’ zich uitstrekt buiten de NP waarvan hij deel uitmaakt. Hoewel spreker zijn voorkeur uitspreekt voor een theorie die met van links naar rechts wijzende pijlen ook diachronische veranderingen symboliseert, ziet hij er van af uit de aangekondigde ‘30.000 theories of grammar’ van James D. McCawley een geschikte keuze te maken.

Dr. A. Sassen

Sandhiverschijnselen in de zuidelijke Nederlandse dialecten (Samenvatting)

In de zuidelijke Nederlandse dialecten komen een tweetal regels betreffende de assimilatie van *stem* voor. De eerste bepaalt dat een stemhebbende frikatief stemloos wordt door een voorafgaande stemloze konsonant (*doet feel*), de tweede dat een stemhebbende plosief een voorafgaande stemloze konsonant stemhebbend maakt (*ob de kast*). Uit oogpunt van beschrijving en verklaring opmerkelijk zijn de uitzonderingen en varianten die van beide regels bestaan.

In het Brabantse en Zeeuwse gebied geldt - als in het Nederlands - dat een stemhebbende slotkonsonant van een werkwoordsstam voor een verledentijdssuffix subs. een enklitisch pronomem met stemhebbende dentaal zorgt: *wend-de*, terwijl een slot-*t*, in strijd met regel 2, de *d* van een volgende lettergreep stemloos maakt: *goettoen*.

Een Limburgse uitzondering (op regel 2) is die waarbij de *d*- van een dertiental deiktische en pronominale woorden stemloos wordt onder invloed van een voorafgaande stemloze konsonant, tegen de tendens in dat plosieven dominant zijn ten opzichte van frikatieven: *is taar*, *op te kast*. Bij het verledentijdssuffix gebeurt in dat gebied juist het omgekeerde: dat heeft ten eerste een stemhebbende beginkonsonant als gevolg van de regel dat suffigale dentalen vóór vokaal stemhebbend worden: *breejde* (breedte), *werkde* (werkte). Die gedraagt zich daarna konform regel 2: *werGde*.

Een laatste bijzonderheid betreft het Brabantse verschijnsel dat sandhiregel 1 ook werkzaam is als de assimilatiefactor ('de voorafgaande stemloze konsonant') in de oppervlakte niet (meer) aanwezig is: *hij doe feul*. Een synchrone verklaring hiervan is mogelijk op basis van het aannemen van een abstrakte onderliggende konsonant dan wel de veronderstelling dat in het taalvenwervingsproces uit de konstatering dat frikatieven stemloos worden als ze door een woord uit de kategorie *da(t)*, *wa(t)*, *nie(t)* voorafgegaan worden, een regel van deze strekking wordt afgeleid.

Dr. J.P.A. Stroop

Brieven aan 'Wijffje lief'

Bundeltjes brieven duiken soms op en verdwijnen volgens weer. In het midden van de vorige eeuw kreeg dominee A.B. van Groningen brieven onder ogen die een zeventiende-eeuwse kapitein van boord naar zijn vrouw had geschreven. Het was Eland Dubois, in dienst van de admiraliteit van de Maze, die deze brieven aan 'Wijffje lief', zoals de aanhef telkens luidde, verzond. Van Groningen publiceerde hierover in de *Navorscher* van 1853 en 1855. Het bundeltje verdween daarna, totdat het recentelijk van een zolder opnieuw te voorschijn kwam. De eigenaar stelde het welwillend voor nadere bestudering ter beschikking.

De brieven zijn waardevolle egodocumenten. Zelden of nooit kwamen we in directe aanraking met het gevoelsleven van een zeventiende-eeuwse zeeofficier en dringen we door in diens verhouding tot zijn vrouw aan de wal. Bij de gewone zeeman lukt dit vrijwel niet, zoals we sinds de ontdekking van talloze brieven in archieven in

Londen weten. Tijdens oorlogen met Nederland maakten Engelse oorlogsschepen en kapers Nederlandse koopvaarders en soms ook oorlogsschepen buit, aan boord waarvan zich vaak post bevond. Deze post is meestal in ongeopende toestand na een vonnis van een prijsgerechtshof in de dossiers bewaard gebleven. Uit die brieven blijkt dat vele scribenten niet verder kwamen dan een aantal standaardzinnen en dat zij de hulp van schrijvers hierbij nodig hadden. Werkelijke uitingen van gevoelsleven en vertrouwelijkheden kwamen zodoende niet op papier terecht.

Eland Dubois kon deze hulp wel missen. Hij kon best zelf schrijven, hoewel hij de adressering soms aan zijn klerk overliet. Dubois behoorde tot de gegoede zeeofficieren en was sinds 1669 met een dochter van een Schiedams burgemeester getrouwd, Maria van Bleyswijk. Zij bewaarde deze brieven en enkele andere bescheiden, waaronder een huwelijksaanzoek van een vroegere aanbieder. Dubois schreef zodra hij aan boord was zo veel hij kon, ook als zijn schip nog in Brielle of Hellevoetsluis lag. Hij bericht dan over het verloop van de reis, vaak ook over de toestand van zijn bemanning. De vrouw van een oorlogskapitein was nauw bij het werk van haar man betrokken. De voeding van de bemanning was namelijk niet de directe zorg van de admiraliteit, maar van de afzonderlijke kapiteins. Tegen een vaste vergoeding per man per dag (de zogenoemde kostpenningen) hadden zij daarvoor de gehele verantwoordelijkheid, ook voor de inkoop. De samenstelling van de rantsoenen was bij voorschrift geregeld en elke kapitein werd geacht aan dit systeem goed te verdienen. Weg van huis en geconfronteerd met bepaalde tekorten, moest de vrouw van een kapitein of een zaakwaarnemer te hulp worden geroepen om voor aanvulling te zorgen. Zo moest Maria van Bleyswijk regelen dat extra scheepsbier verscheept werd en kreeg zij de kooien waarin kippen hadden gezeten, weer thuisgestuurd. De admiraliteiten waren zelden op tijd met de betalingen aan hun kapiteins, het scheepsvolk kreeg eerder zijn geld. In 1674, als Dubois lang van huis is, vormt die achterstalligheid hem een voortdurende zorg en hij hoopt dat zijn vrouw voldoende geld in haar kas kan krijgen.

Eland Dubois kon maar slecht van huis. Dat blijkt uit het merendeel der brieven. Het vermoedelijke tijdstip van thuiskomst wordt telkens aangeroerd. Hij herinnert zich dan weer hun laatste samenzijn en spreekt

het sterke verlangen uit weer een nachtje bij haar te slapen en wat bij te praten. Tijdens zijn afwezigheid in 1674 moet een tweede kind worden geboren. Hij spreekt haar moed in en blijft heel lang in onzekerheid. Het verdriet hem dan ook zeer dat hij tegen de oorspronkelijke bedoeling in met een deel van de vloot ook nog de Middellandse Zee in moet. Eenmaal is hij flink ziek en weer hersteld schrijft hij openhartig: ‘wenste wel dused mael op een dach dat ik bij mijn wijffje lief thys was, want 't is verdrietigh t'scheep sieck te sijn’. IJdelheid is hem niet vreemd. Tijdens een reis laat hij zich het haar van het hoofd scheren, opdat het daarna wat dikker zou terugkomen. In die tussentijd moest hij wel een mutsje dragen, bekent hij.

De lezer van de brieven krijgt het idee dat hij zeer vertrouwd raakt met de familie Dubois, maar hij leert ook veel over het functioneren van de zeventiende eeuwse oorlogsvloot en over verhoudingen tussen officieren. Het is de bedoeling de brieven, in een verantwoorde context geplaatst, te publiceren.

Dr. J.R. Bruijn

De uitreiking van de Henriette Roland Holst-prijs 1982 aan Walter van den Broeck voor *Brief aan Boudewijn*

De Henriette Roland Holst-prijs is nog betrekkelijk nieuw in de Maatschappij maar niet nieuw in ons taalgebied. Vele jaren werd de prijs toegekend door de Henriette Roland Holst Stichting te Hilversum onder leiding van Garnt Stuiveling en gefinancierd door één uitgeverij. Thans heeft de Maatschappij de zorg op zich genomen en het aantal steunende uitgeverijen is uitgegroeid tot zes, te weten: De Arbeiderspers, Atheneum-Polak & Van Gennep, Bert Bakker, De Bezige Bij, Meulenhoff en Querido. Gehoopt wordt dat dit aantal spoedig wordt vergroot.

Zoals in het juryrapport vermeld, de prijs is bedoeld voor ‘een in druk verschenen en in de Nederlandse taal

geschreven werk van proza, poëzie of toneel dat zowel uitmunt door sociale bewogenheid als door literair niveau’.

Op 18 oktober waren wij te gast in het centrum van Amsterdam op grond van Koning Boudewijn, het Vlaams Cultureel Centrum. De voorzitter van de Maatschappij bracht daarom allereerst grote dank aan Willem Roggeman die deze plaats met zo veel hartelijke medewerking aan ons ter beschikking stelde.

De laureaat Walter van den Broeck mocht zich verheugen in de aanwezigheid van vele vrienden uit het Zuiden die de verre reis er voor over hadden om deze feestelijke gebeurtenis mee te maken.

De voorzitter van de jury Ton Anbeek had enkele dagen voordien als prof. dr. A.G.H. Anbeek van der Meijden zijn inaugurele rede te Leiden gehouden waaraan hij - in druk - de titel mee gaf: *In puinhopen voel ik mij prettig, ergens anders hoor ik niet thuis*. Maar gelukkig ook even strijdvaardig als de vrouw naar wie de prijs is genoemd met de ondertitel: *Wederopbouw van een Nederlandse literatuurgeschiedenis*.

Het door hem voorgelezen juryrapport was bij de leden van de Maatschappij al bekend en T. Anbeek voegde er nog enige persoonlijke indrukken aan toe die hem bij het lezen van Van den Broecks werk hadden getroffen.

De voorzitter van de Maatschappij overhandigde daarna aan Walter van den Broeck een enveloppe - zoals het hoort bij prijzen. ‘Maar’, voegde hij er aan toe, ‘voor alle veiligheid is het geld al in het girale bankverkeer naar U toe; hier in de enveloppe heeft U het reçu als bewijs dat wij onze statutaire plichten hebben vervuld.’

Voorts dankte hij de juryleden T. Anbeek, H.H. ter Balkt, C. Peeters en P. Oosthoek voor hun tijdovende en delicate arbeid die aan het werk van een jury is verbonden.

Walter van den Broeck sprak een kort dankwoord waarin hij zich geroerd toonde voor de wijze waarop de jury, de Maatschappij en de aanwezigen hier met zijn werk meelevend. ‘Het zal een belangrijke steun zijn om verder te gaan. De warmte die uit alles spreekt doet het vuur bij mij gloeien.’

En toen kwam dan de pauze die - zoals doorgaans - tot het meest gezellige deel van een bijeenkomst hoort. En de ambiance van de caféruimte in het Vlaams Cultureel Centrum waarbij de Maatschappij in figuurlijke zin achter de tapkast stond zorgde voor de sfeer die bij een feestelijke prijsuitreiking past.

Maar een goede herinnering dragen wij mee aan de opvoering nadien van *Veile vrouw*, een stuk van Jacques Nolot vertaald door Walter van den Broeck. Het was jammer dat niet vooraf bekend kon zijn welke spelers en welk stuk die avond beschikbaar waren. Hadden wij het eerder bekend kunnen maken dan zou ongetwijfeld een veel grote getal leden deze kans niet hebben gemist.

R. Visser

De uitreiking van de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs 1982 aan Kester Freriks voor *Hölderlins toren*

Op zaterdag 15 januari 1983 werd in het Odeontheater in Amsterdam de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs uitgereikt aan Kester Freriks, voor zijn roman *Hölderlins*

toren. De plaats van de uitreiking was voorgesteld door de prijswinnaar. Kennelijk waren plaats, tijd, winnaar en programma aantrekkelijk: de zaal was tot de laatste stoel gevuld. De voorzitter van de Commissie voor schone letteren opende de bijeenkomst met een woord van welkom en een beknopt overzicht van de geschiedenis van de prijs en de rij van illustere prijswinnaars. Hij deed dit lichtelijk onrustig, omdat hij nog niet precies wist wat zich achter zijn rug afspeelde, waar de acteurs/regisseurs Gerardjan Rijnders, Jan Joris Lamers en Titus Muizelaar zich achter gordijnen ophielden. Zij speelden vervolgens, optredend onder de verzamelnaam 'Maatschappij Discordia' een collage van fragmenten uit Freriks' roman, teksten van Hölderlin en het juryrapport, in onderkoelde Onafhankelijk-Toneelstijl - een stijl die zoals altijd de nodige discussies teweegbracht, maar bij een groot deel van het publiek zeer in de smaak viel. Na de bijdrage van 'Maatschappij Discordia' reikte de voorzitter van de Maatschappij, de heer R. Visser, de prijs (het vastgestelde bedrag plus de bronzen penning) uit aan Kester

Freriks, en sprak deze zijn dankwoord uit: *De troost van de traditie*.

Na het officiële gedeelte werd de bijeenkomst nog lang voortgezet in de bar van Odeon, waar Frits Müller opgewekte muziek speelde met zijn 'Hot Shots' - ook een keuze van de prijswinnaar.

Anne Wadman, speciaal uit Friesland overgekomen, was op deze zaterdagmiddag voor het laatst 'officieel' aanwezig als lid van de Commissie voor schone letteren, waar hij jarenlang deel van uitmaakte, Het lijkt goed, dit verslagje te besluiten met een woord van dank aan hem, voor zijn waardevolle bijdragen aan het werk van de Commissie.

Willem van Toorn

Verslag van de werkvergadering op 28 maart 1983

Op de werkvergadering van de Maatschappij die was belegd op 28 maart 1983 ter voorbereiding van de jaarvergadering waren de volgende leden aanwezig: de dames dr. M.M. Prinsen en M. Veldhuyzen en de heren dr. W.C. Braat, J. Kortenhorst, dr. J. de Lange en mr. H.Tj. Obreen, alsmede tien van de twaalf bestuursleden (afwezig waren dr. A.H. Hussen jr. en Willem van Toorn).

Nadat de voorzitter om acht uur de vergadering met een korte uiteenzetting had geopend, las de secretaris berichten van verhindering voor van dr. E.K. Grootes, dr. E.M. Uhlenbeck en H.J.L. Vonhoff. Vervolgens deelde hij mee dat in totaal 87 formulieren met voorstellen voor nieuwe leden waren binnengekomen. Daarvan vielen er 21 af, omdat de daarop genoemde personen of al lid zijn, of lid zijn geweest, of toch al op de kandidatenlijst 1983 zouden zijn voorgekomen. Het bleek dat 58 nieuwe namen op 66 formulieren zijn ingezonden, waarvan er 7 (op 8 formulieren) betrekking hebben op personen niet in Nederland woonachtig.

Nadat als jaarletter de 'p' was vastgesteld, werden de formulieren met de nieuwe namen doorgenomen. Alle 58 werden op de kandidatenlijst geplaatst, waarbij de aanwezigen ruim van de mogelijkheid gebruik maakten bepaalde kandidaturen te ondersteunen. Aan het eind van dit onderdeel van de vergadering maakte de secretaris bekend dat de kandidatenlijst 1983, met de 33 namen van de vorige jaren, in totaal 91 namen zal bevatten.

De heer Braat maakte van de gelegenheid vragen te kunnen stellen gebruik door op te merken dat de term 'vaderlandse geschiedenis' in de Wet in de toekomst misschien beter door 'algemene geschiedenis' vervangen zou moeten worden. De voorzitter antwoordde hierop dat het bestuur zich hierover eerst zou moeten beraden en, indien het hierover een positieve mening was toegedaan, een voorstel in die geest aan de jaarvergadering zou moeten voorleggen. De heer Kortenhorst daarentegen meende dat men beter dergelijke beslissingen van geval tot geval kon nemen. Bij Wetswijziging zou 'iedereen' toegelaten moeten worden.

Na deze korte discussie sloot de voorzitter de vergadering, waarbij hij de aanwezige leden zeer hartelijk voor hun komst bedankte.

Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds

De Regentes-secretaresse van deze Stichting, mw. A. van der Does-Rissik, deed het verzoek de leden van de Maatschappij bekend te maken met het bestaan van de Stichting. Daartoe schreef zij de navolgende brief:

‘Namens de Regenten van de Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds zou ik gaarne het volgene onder Uw aandacht willen brengen.

De Stichting heeft als hoofdtak het verlenen van hulp bij academische studie doch steunt ook bij de publikatie van wetenschappelijk werk en bij allerlei facetten van cultuurconservering.

Nu hebben Regenten het voornemen om enige stimulering te geven aan de publikatie van historische biografieën, aangezien het daarbij om een in Nederland wellicht wat ondergewaardeerde tak van geschiedenisbestudering gaat.

Zij denken daarbij aan een historische biografie van Nederlanders of buitenlanders, die in Nederland een duidelijke rol hebben gespeeld en aan Nederlanders die zulks hebben gedaan in het builenland of de overzeese gebiedsdelen; kortom personen, die voor onze vaderlandse geschiedenis van belang zijn geweest.

Het dient een wetenschappelijk verantwoorde biografie te zijn van een Nederlandse auteur, die niet alleen voor vakgenoten is bestemd; historische romans worden uitgesloten.

Voorts dient het een op zichzelf staande biografie te zijn, die als zelfstandig boek kan worden uitgegeven (dus geen schets of artikel in een tijdschrift).

Daar de bedoelde stimulering in de vorm van een uit te loven prijs door fiscale heffing veel aan waarde inboet, gaan de gedachten in de richting van subsidie bij de publikatiekosten.

De Regenten zouden het zeer op prijs stellen indien Uw bestuur in daartoe geschikte gevallen onze aandacht zou willen vestigen op voornemens tot vervaardiging of publikatie van een aan bovenstaande criteria beantwoordende historische biografie.’

Grafische verzorging: P. Waterland, Leiden.
Druk: elve/labor vincit, Leiden.

[nummer 2]

Redactioneel

Later dan de bedoeling was - de tumultueuze ontwikkelingen bij een bekend staatsbedrijf hebben ook de redactie van het Nieuw Letterkundig Magazijn parten gespeeld - ligt nu het tweede nummer van dit periodiek voor u. Het eerste nummer, gedateerd april 1983, is niet onwelwillend ontvangen. Hierdoor gesterkt, heeft de redactie besloten op de ingeslagen weg voort te gaan. Het doet haar veel genoegen dat zij u een nieuwe rubriek kan presenteren: Uit de Noordelijke Afdeling. Net als bij de rubriek. Uit de commissies streeft de redactie ernaar, samenvattingen van voordrachten te publiceren. Daar de voordracht van Anne Wadman over Simon Vestdijk niet geschikt bleek voor een samenvatting in één kolom, heeft de redactie graag besloten van deze nog zo kort bestaande regel af te wijken en voor deze bijdrage meer plaats in te ruimen. Verder heeft het de redactie zeer verheugd, op grond van haar oproep, gedaan in het eerste nummer, een artikel te mogen ontvangen van drs. Jef Notermans, getiteld *Veldekens visie op de vrouw*. Gezien de lengte van deze bijdrage is in overleg met de auteur besloten, deze bijdrage over twee nummers te verdelen. De redactie ziet voor de komende nummers bijdragen van de leden met belangstelling tegemoet, maar wil er nogmaals op wijzen dat het aanbeveling verdient, de maximale omvang van twee pagina's druks in dit periodiek niet te overschrijden (eventueel exclusief illustraties).

Het is nog mogelijk, exemplaren van het eerste nummer bij de redactie-secretaris aan te vragen.

Ten slotte wenst de redactie u evenveel plezier bij het lezen toe als zij gehad heeft bij het samenstellen van dit nummer.

Veldekens visie op de vrouw. I

Een paar regels over de levensweg van de dichter ter inleiding.

Men kan ondanks het feit, dat we van Heinric geen doopen overlijdensakte bezitten, aannemen, dat hij ongeveer in 1140 of iets later, geboren is. De plek waar hij ter wereld is gekomen, laat zich afleiden uit aanduidingen van hemzelf en uit documenten van nadien. We kunnen zijn ouders beschouwen als eigenaars van de watermolen door de Demer voortbewogen. De plek lag in Spalbeke, luttele kilometers ten westen van de huidige hoofdstad der provincie Limburg, Hasselt. Volgens gepubliceerde charters behoorden de familieleden van Veldeken tot de lagere adel. Uit een oorkonde blijkt het bestaan van een wapenschild, dat bewaard is gebleven op een zegel in gele was, gehecht

aan een strook perkament. Het schild is driezijdig, geschuind van keel en goud. (Een veel jongere miniatuur, gewijd aan onze poëet in het wereldberoemde handschrift genoemd naar de oorspronkelijke eigenaars in Zurrich, Manesse, is ten dele verbeelding, maar de kunstenaar betitelt hem met Herr.) Bovendien staat er te lezen: ‘*Henricus miles dictus de Veldeke*’; elders: ‘*Henricus de Veldeke*’, staande tussen getuigen en genoemd ‘*dominus*’; in 1195 is de familie geboekstaafd als ‘*ministeriales*’, onderdanen van het grafelijk geslacht te Borgloon. Ook de benamingen ‘*comes*’ en ‘*dapifer*’ tonen aan, dat we met edellieden te maken hebben.

Ondanks deze geschiedkundige gegevens ontbreekt ons alles over de ouders van Heinric (wiens roepnaam in het gezin wel ietwat anders zal geklonken hebben), terwijl we ook over de kinder-en jongelingsjaren in het duister tasten. Op grond van onroerend goed als de vermelde molen, alsook van akkers en beemden, neem ik aan, dat vader en moeder Veldeken de kosten van het internaatsverblijf te Sint Truiden konden betalen. De faam van de abdij aldaar, onder meer als onderwijsinstituut, bood een grote mate van zekerheid voor de vorming en opleiding van hun zoon. De afstand tot het cultureel centrum, waar de naam van de abt-historicus Rodolfus onuitwisbaar is, onder andere door zijn *Gesta abbatum Trudonensium*, geschreven in 1114-1115, bedroeg slechts 15 km. Dat Veldeken enkele decennia later onderricht is door een docentenstafzowel in het beschaafde Middelnederlands als in het Latijn (en oud-Frans?) staat voor mij vast. Aangezien het vak Musica zowel in het Trivium als gedurende het Quadrivium onderwezen werd, is het begrijpelijk, dat dit hem later van dienst is geweest bij het componeren van een aantal minneliederen en het bespelen van zijn snaarinstrument.

Wanneer ik de ‘opera omnia’ van Veldeken een *triptiek* noem, bedoel ik achtereenvolgens zijn *Servaaslegende*, de 25 overgebleven minneliederen en het heldendicht *Eneide*. In de legende komen Maria, de Moeder van Jezus, de vrouw die haar gebaard heeft, Anna, alsook vrouwelijke familieleden voor. Geen van allen ziet men handelend optreden. Zulks is evenmin het geval met zijn opdrachtgeefster, gravin Agnes van Loon die het bijvoegelijk naamwoord ‘lieve’ meekrijgt, zowel in de eerste epiloog, als aan het eind van het tweede deel. Aktief treden in dit deel twee dames voor het voetlicht. In zeer ongunstige zin gebeurt dat door de hertogin Gerberga, prinses uit het Saksisch koningshuis en oudste dochter van Hendrik I. Zij is geboren na Otto, die het nadien tot vorst en keizer zal brengen. Haar gemaal is Gijsbrecht van Neder-Lotharingen, residerend in Maastricht, recht tegenover de vroegere kathedraal van bisschop Servatius. Haar staat en stand blijken geen beletsel te vormen voor het plegen van een kerkdiefstal. In een onbewaakt ogenblik maakt zij misbruik van het goed vertrouwen, dat de custos der kerk in haar stelt. Zij maakt zich - bezwijkend voor hebzucht en ijdelheid - meester van een kostbaar kleed, eigendom van de heilige Servaas. Daarmee in het hertogelijk verblijf teruggekeerd, laat zij haar costumière uit het onvergelykelyk reliek een droom van een sleepjapon ontwerpen. Mede door de talrijke meters gouddraad en edelstenen is het kledingstuk een waar juweel geworden. De hovaardij bereikt een hoogtepunt, wanneer zij op de dertiende mei het patroonfeest mee gaat vieren in het beroemde heiligdom.

Daar wacht haar evenwel een ontstellende bestraffing door de beroofde heilige. Tijdens de plechtige hoogmis slaapt zij in, nadat haar echtgenoot op het priesterkoor zijn gereserveerde plaats heeft ingenomen. Plotseling klinken kreten als van een vrouw in levensgevaar uit de mond der hertogin. Zij gilt om hulp, wat de kerkgangers

met ontzetting bevangt. IJlings snelt de hertog naar zijn gemalin toe, diep bezorgd over haar toestand. Berouwwol biecht zij haar 'crimen' op en verhaalt, wat haar in de slaap en droom overkomen is. Een baarlijke duivel had haar niet alleen afgeranseld, maar getracht alle kledingstukken van het lijf te rukken, zodat ze welhaast moedernaakt was geweest. Op dat verschrikkelijk ogenblik had zij tot de heilige stadspatroon geroepen en diep berouw getoond. Deswege had Sanctus Servatius haar de reddende hand toegestoken en de satan verjaagd. Gijsbrecht beseft de zwaarte van het misdadige, neemt zijn vrouw bij de hand, samen knielen zij boven het graf van de heilige. Daar biedt hij behalve zijn verontschuldiging ook de restitutie plus de zogenaamde verzoening aan. Die bestaat uit tal van offers en geschenken, zoals een aantal mensen die tot het personeel van de Servaasabdij zullen behoren.

In schrille tegenstelling tot de zich vergrijpende hertogin staat jonkvrouw Oda, die dankzij haar voorbeeldige handel en wandel te Nijvel tot abdis wordt verkozen. In deze Zuidbrabantse abdij ligt al sinds 17 maart 659 de heilige Gertrudis begraven. Zij was een dochter van Pepijn van Landen. Oda bestuurt met liefde en wijsheid haar medezusters. Van zichzelf vergt zij het uiterste in bidden en boetedoening. Dit geschiedt in verband met haar gestorven broer, een avonturier die zich overgegeven had aan misdadige uitpattingen. Zonder enig teken van spijt over zijn daden is hij door de dood overvallen, wat Oda in de mening doet verkeren, dat zijn ziel haast zeker ter helle is gevaaren. Ontelbare tranen heeft ze over hem gestort, zijn onverhoeds sterven dag en nacht betreurend. Wat zij niet heeft durven denken of dromen, geschiedt toch: biddend voor het kostbaar reliekschrijn van Sancta Gertrudis krijgt ze een geestverschijning. In een levendige dialoog legt de afgestorvene zijn zuster uit, dat ze niet langer hoeft te schreien noch zich allerlei offers moet getroosten. 'Wat er dan gebeurd is? Sint Servaas is zijn redder.' 'Hoe zo?' Tijdens zijn tocht naar het helse vuur, waar satanische folteringen zijn deel werden, zodanig dat een aards wezen zich daarvan geen voorstelling kan vormen, kwam een grijze gestalte hem te hulp. 'Waarom heeft hij dit legendarisch wonder te danken?' Heel simpel is het antwoord. Toen hij nog geloofde in God en gebod heeft de ridder, gehuld in een ruwharige pij, barrevoets een pelgrimstocht ondernomen naar het graf van Sint Servaas. Dit is zijn redding geworden uit de eeuwige verdoemenis. Eer hij afscheid neemt van zijn geliefde Oda, draagt hij haar uitdrukkelijk op de cultus van de heilige Servatius krachtig te bevorderen in gesproken en geschreven woord. Tevens voorspelt hij haar haarspoedig levenseinde. Uit dankbaarheid pelgrimeert Oda voor de derde keer naar de laatste rustplaats van Sint Servaas. Spoedig daarna sterft zij in geur van heiligheid.

Niemand van de mediaevisten kan met zekerheid bepalen in welk jaar Heinric zijn eerste minnelied gedicht en gezongen heeft. Wie echter geloof hecht aan onze romantische Marie Koenen, in 1948 tot doctor honoris causa aan de Universiteit van Nijmegen gepromoveerd, kan wellicht iets van haar fraai verzonden verhaal aanvaarden. Volgens de visie van de Brabants-Limburgse kunstenares was Veldeken een wees, door gravin Agnes van Loon liefdevol aan het Borg-Loonse hof opgenomen als pleegkind. Samen opgroeïend met haar dochter, ook Agnes geheten, ontstaat er een wederzijdse genegenheid die Heinric in stilte tot uiting brengt via liefdeszangen. Helaas storten zijn luchtkastelen in, wanneer een Beiers protégé van keizer Frederik Barbarossa de schone Agnes als bruid naar Beieren voert.

Hoe ziet Veldeken de vrouw in zijn zangen? Er gold een code, waaraan troubadours zich doorgaans hielden. Het was hun verboden ooit de naam van de aangebedene prijs te geven. Wel mocht hij haar schoonheid van gestalte, wangen, kin en ogen, alsook het blonde haar bezingen; doch verdere onthulling zou hem zwaar zijn aangerekend. Als Heinric de bijbelse koning Salomon noemt, zonder te reppen over de vorstelijke harem met de negenhonderd vrouwen glimlacht hij om de hooggeprezen wijsheid van de man. Tegelijkertijd excuseert hij zich, als hij bekent, door de liefde in haar boeien te zijn geslagen.

Veldeken laat ons weten, dat hij de tragische historie van Tristan(t) en Isolde met-het-goudblonde-haar kent. Deze twee waren gedoemd elkaar tot de dood lief te hebben omdat zij uit dezelfde beker met een onweerstaanbaar mengsel hadden gedronken. De dichter vindt een dergelijke drank voor zichzelf overbodig, ja, onnodig. De dame die hij bemint zal het toejuichen, dat hij zo'n 'cocktail' niet op prijs stelt.

Wat kunnen wij geloven van de sentimenten, waarop we als lezers getraakteerd worden? In tegenstelling tot sommige analisten van Veldekens poëzie die menen, dat alles slechts 'fiction' is, neem ik aan, dat de 'kunstzinnige poorter van Maastricht' wel degelijk door Amors pijlen is getroffen. Wie dat betref, daarover tast elke onderzoeker in het duister. De visie van Heinric op het schone geslacht getuigt mijns inziens van waarachtige, mannelijke liefde. Nu eens lijkt hij in de zevende hemel vanwege zijn succes bij haar die hij vereert en die zijn courtoisie met dank beloont. Hoever dit precies gaat, kan men slechts gissen. Soms lopen zijn 'avances' verkeerd af. Dat is toe te schrijven aan zijn verkeerde interpretatie van haar liefvalligheid, mogelijk gepaard gaande met ietwat platonische kusjes. Helemaal heeft hij het verkorven, als hij aandringt op een zogenaamd 'ombevaen', een omhelzing te bedde. Daar is de aangebedene niet van gediend, sterker nog, zij betitelt dit als lomphheid, een boerse overtreding van ongeschreven wetten. Wij kunnen met de zilverharige Veldeken meevoelen, als hij de mentaliteit van een jongere generatie der Eva's dochteren hekelt. Meisjes en vrouwen die aan nieuw tin de voorkeur geven boven gedegen, oud goud zijn behept met een ziekelijk brein. Dat zij jongelui verkiezen door hevige liefdesdrang en geen oog hebben voor gerijpte mannen is een kwalijke zaak.

Jef Notermans

Beets' *Bloemverkoopster* te Heidelberg

'Vrouw naar de ziel, slechts kind in schijn [...]

Ach vrouwen! moeders! Denkt er aan:
Zij is een zuster, de arme dwerg!

Deze drie regels uit Beets' gedicht *De bloemverkoopster* klinken haast feministisch, honderdtwintig jaar later. Ze getuigen in ieder geval van een warm en liefdevol observatievermogen bij de toen negenenveertig jaar oude Utrechtse predikant. Het werkje werd uitgegeven in zijn *Verstrooide gedichten* met, onder de titel, de aanduiding: 'Heidelberg' en op het einde de datum: 1863.

In Beets' *Dichtwerken, 1830-1863* (Volledige uitgave, naar tijdsorde gerangschikt en herzien. Amsterdam 1876, 3 dln.), vertoef *De bloemverkoopster* uit Heidelberg in gezelschap van 'het herberg-meisje' uit Rosenlau (Bern-Oberland). Dat deze streek reeds toen een nogal vochtig klimaat bezat, blijkt duidelijk uit twee andere Oberlandse gedichten: *Het regenscherf* en *Regendag*:

'Regen Regen Regen
Regen anders niet' (III, p. 316).

Deze gealterneerde karakter- en sfeergedichten stammen alle uit 1861 en 1863. In deze jaren ondernam Beets twee reizen naar Zwitserland. In het bij de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde ondergebrachte Archief-Beets bevindt zich onder de rubriek 'buitenlandse reizen' een portefeuille met het opschrift 'Zwitserland, 1861-1863'. Naast een met veel zorg gedroogde alpenbloem bevat het een toeristische folder van Giessbach am Brenzensee, een kaart van het Hotel des merciers à Fribourg waar de table d'hôte uitstekend verzorgd schijnt te zijn geweest, en een klein zwart boekje getiteld: 'Zwitserland, 1861-1863'.

Toen ik het boekje open deed, trof ik er eerst Beets' reisplan naar Zwitserland aan, van dag tot dag bedacht, met de vermelding van het meest aangewezen vervoersmiddel: per trein, rijtuig, te paard of te voet. Dat laatste was natuurlijk voor de beklimming van de Rigi nogal aangewezen. Dit reisplan is later doorgestreep. Waarschijnlijk toen de echte reis begon en het programma danig in de war gestuurd werd door vertraagde treinen, te langzame rijtuigen, norske paarden of langer dan Beets lief was durende voettochten. In ieder geval, op zaterdag 3 augustus 1863, reisde hij niet zoals gepland van Mainz naar Basel of Zürich, maar kwam hij op het station van Heidelberg aan. Daar zag hij een tafereel dat hem tot dichten bracht: een 'kleine bloemverkoopster' zoals hij in haast onleesbaar handschrift in zijn reisboekje noteerde. Maar Beets zag haar niet alleen: hij zorgde dat hij een foto van de lilliputter kreeg. Deze bruinachtig op karton geplakte foto dook toevallig op bij het inventariseren van het Archief-Beets (voorl. rubriek 8). Aandoenlijk detail: de foto werd naderhand met de hand gekleurd. De kleine vrouw draagt goudkleurige oorbellen. Een passende broche sluit haar corsage à ras du cou. In de handen houdt ze een boeket kaapse viooltjes. Naast haar, op een stoel die als vergelijkingsmateriaal moet dienen en op haar mand zijn andere boeketten van dezelfde bloemen. De bladeren zijn fel groen, de bloemen roze gekleurd.

Op de achterkant van de foto, met hetzelfde potlood waarmee het reisdagboekje geschreven is, noteerde Beets:

‘De bloemverkoopster
te Heidelberg

Aan 't spoorstation van Heidelberg...’

De ontmoeting was voor Beets aanleiding voor het volgende gevoelvolle gedicht:

De bloemverkoopster Heidelberg

Aan 't spoorstation te Heidelberg,
Daar staat een kind - van dertig jaar,
Als mensch gekleed, gekapt in't haar,
Daar ik een traan voor verg.

Traan in uw oog, zoo kwijnend schoon,
Jong vrouwtjen, op den huwlijkstocht!
Wier gâ den ruiker voor u kocht,
Door haar u aangeboôn.

Traan op uw wang, zoo vol en zacht,
Bevalligheid van zestien jaar!
In't oog van uw bewonderaar
Een engel, als gij licht.

Traan, midden in uw rijke vreugd,
Gij, moeder van dit beeldschoon kind!
Die in haar schoon uw schoon hervindt,
En in haar jeugd uw jeugd.

Dit hart is ook een vrouwlijk hart,
Gevormd voor wat het uwe streelt;
Maar wat haar't arme leven teelt
Is spot, verneedring, smart.

Al wat zoo zeer het schoon verhoogt,
Wanneer men't in uw oogen leest,
Belachlijk waar't in haar geweest.
En nimmermeer gedoogd.
Geen liefdedroom, geen echtgenot,
Geen moedervreugd zijn haar bekend;
't Zijn bloemen, bloemen, wat zij vent,
Maar doornen zijn haar lot.

Vrouw naar de ziel, slechts kind in schijn;
Als kind begroet, geplaagd, gesard,
Door kindren, zonder hoofd of hart,
Wier moeder zij kon zijn.

Beschimpt door knapen, laag van zin,
Onrein van oogen, ruw van toon,
Die, zoo zij rijzig ware en schoon,
Haar streelden om de kin.

En, alle dagen die God schenkt,
Door 't reizend volk, van uur tot uur,
Als wondre speling der natuur,
Bekeken en - gekrenkt.

Ach vrouwen! moeders! Denkt er aan:
Zij is een zuster, de arme dwerg!
En stoomt niet voorts langs Heidelberg,
Of wijdt haar lot een traan.

Of Beets, in zijn medelijden voor haar, haar mand met bloemen heeft leeggekocht
vermeldt de historie niet.

Christiane Berkvens-Stevelinck

Kopij en druk bij Willem de Vreese

In 1906 verscheen het eerste deel van *Lodewijk van Velthem's Voortzetting van den Spiegel historiael (1248-1316)*, het vervolg op Jacob van Maerlants vertaling en bewerking van het *Speculum Historiale* van Vincentius van Beauvais. *Lodewijk van Velthem's Voortzetting van den Spiegel historiael (1248-1316)*. Opnieuw uitgegeven door H. vander Linden en W. de Vreese. Eerste deel, Brussel 1906. Deze uitgave was het werk van de historicus Herman vander Linden en de filoloog Willem de Vreese en moest de oude, gebrekkige editie vervangen die Isaac Le Long in 1727 het licht had doen zien. *Spiegel historiael, of rym-spiegel; zynde de Nederlandsche rym-chronyk, van Lodewyk van Velthem [...]*. Getrouwelyk uytgegeven, volgens het oorspronklyke handschrift, op perkement geschreeven, en met noodige verklaaringen opgehieldert, door Isaac Le Long. Amsterdam 1727. Al in 1894 lag een ambitieus ontwerp voor de nieuwe uitgave op tafel. Omdat het enige handschrift waarin Velthems tekst is overgeleverd (hs. Leiden, UB, BPL 14 E) een groot aantal corrupte lezingen bevat, dienden de editeurs met grote voorzichtigheid te werk te gaan, waar mogelijk de tekst te vergelijken met die van enkele bewaard gebleven fragmenten van andere handschriften en elke wijziging ten opzichte van de tekst in de Leidse codex te verantwoorden. Bovendien zouden de geschiedkundige bronnen waarvan Lodewijk van Velthem gebruik had gemaakt, moeten worden aangegeven en ten slotte moesten aan de tekst worden toegevoegd: 'des notes explicatives assez nombreuses sur la géographie, la chronologie, l'histoire politique et les institutions du Brabant à l'époque du chroniqueur'. 'Note sur l'édition du Spiegel Historiae de van Velthem proposée à la Commission par M. Pirenne.' In: *Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire* 5e série, 4 (1894), pp. 321-324. Deze nota was opgesteld door Vander Linden en De Vreese om door Pirenne ingebracht te kunnen worden; het citaat op p. 324.

In de correspondentie-De Vreese, die in 1981 door de Leidse universiteitsbibliotheek werd verworven, bevindt zich een aantal brieven en briefkaartjes van Vander Linden aan De Vreese uit de jaren 1894-1913 (BPL 2998).
Afgezien

van de nodige voorbereidingen, moeten de beide geleerden in januari 1895 met het eigenlijke werk voor de uitgave begonnen zijn, zo blijkt uit deze fragmentarisch bewaarde correspondentie. Voorts wordt duidelijk dat de vaststelling van Velthems tekst naar het Leidse handschrift niet vorderde zoals met name Vander Linden dat wenste. De Vreese heeft zijn werk aan de uitgave verscheidene malen opgeschort omdat hij ook nog met andere publikaties bezig was. Roemans' *Chronologische lijst van geschriften van Willem de Vreese* telt over de periode 1895 tot 1906, het jaar waarin deel I van de Velthem-uitgave verscheen, maar liefst 92 nummers! R. Roemans, *Het werk en de betekenis van prof. dr. Willem de Vreese*. Antwerpen 1950, pp. 109-117. Het trage tempo waarin De Vreese zijn aandeel leverde, of de onregelmatigheid waarmee dat gebeurde, moet Vander Linden meer dan eens tot wanhoop hebben gebracht. Ook vanuit de Commission Royale d'Histoire, de 'opdrachtgever' te Brussel, werd met tussenpozen sterke aandrang uitgeoefend om de uitgave te versnellen. Brief van G. Kurth voor de Commission Royale d'Histoire te Brussel van 17 juli 1904 aan De Vreese: Leiden, UB, BPL 2998. Alles tevergeefs, de jaren verstreken zonder dat het boekdeel verscheen. Een en ander heeft de editeurs in die tijd dan ook een slechte reputatie bezorgd. In 1906 smeekt Vander Linden als hem ter ore komt dat zijn collega het werk opnieuw gestaakt heeft: 'Laat a.u.b. al uw ander werk steken om de uitgave voort te zetten. 't Is in uw belang zoowel als in het mijne.' Briefkaart van Vander Linden aan De Vreese van 3 februari 1906: Leiden, UB, BPL 2998. Veel leed zal vergeten zijn toen het eerste deel in alle opzichten aan de wetenschappelijke eisen van de tijd bleek te voldoen en lovende kritieken kreeg. Enkele citaten (ik beperk me in deze bijdrage tot het aandeel van de filoloog Willem de Vreese): 'Wij verheugen ons vooral in de uitgave van den tekst, een wonder van geduld en nauwkeurigheid' L. G[oemans], in *Leuvensche bijdragen* 8 (1908-1909), p. 354., en: 'Ce premier volume est donc pour la majeure partie oeuvre de philologue, et comme telle il est parfait. La reproduction du manuscrit a été faite avec une exactitude scrupuleuse, poussée presque jusqu'à la minutie, de façon à permettre de se faire une idée exacte de l'état du manuscrit.' J. Vercoullie, in *Revue de l'Instruction publique* 50 (1907), p. 112. Ook Jacob Verdam uitte zijn grote ingenomenheid met het werk en achtte een scherpere tegenstelling dan die tussen de editie-Le Longen de nieuwe uitgave nauwelijks denkbaar. J. Verdam, in *Museum* 14(1907), kolom 207-210.

Het staat niet vast of De Vreese het Leidse handschrift met Velthems voortzetting van Maerlants wereldkroniek al bestudeerd heeft in de tijd dat hij te Leiden woonde en werkzaam was als redacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (van 1891 tot 1895). Blijkens notities voorin de codex, heeft hij het handschrift in elk geval in 1896 en 1899 geraadpleegd. Ongetwijfeld is het handschrift enkele maanden ten behoeve van De Vreese uitgeleend geweest aan de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Gent, waar hij inmiddels als docent (Middel-)Nederlands was aangesteld.

In plaats van een geheel nieuw afschrift van de tekst te vervaardigen, koos De Vreese voor een andere, overigens in die tijd ook niet ongewone werkwijze. Hij heeft gebruik gemaakt van de al bestaande edities van de Velthem-tekst, de integrale editie door Le Long (1727) en de uitgave door W.J.A. Jonckbloet (1840). *Specimen e litteris neerlandicis, exhibens Ludovici de Velthem Chronici, quod inscribitur Speculum historiale, Librum III*. [Uitgegeven door] G.J.A. Jonckbloet. Hagae Comitum 1840. Met rode en zwarte inkt heeft De Vreese daarin correcties en aanvullingen

aangebracht. Hij voorzag de tekst van een nieuwe vers-telling en van een folium-, kolom- en regelaanduiding. Teksten die in de nieuwe uitgave niet moesten worden overgenomen, zoals de commentaar van Le Long, werden door hem doorgestreept of afgeplakt met behulp van strookjes wit papier; in veel gevallen heeft De Vreese zich daarbij bediend van de randen van postzegelvellen... Zo bevat elke bladzijde van deze *gedrukte kopij* een zeer groot aantal wijzigingen waarmee de zettters rekening hadden te houden. Bovendien heeft De Vreese op tal van plaatsen 'uitklapbare' stukjes papier tussengevoegd waarop hij de tekst van bewaard gebleven fragmenten van andere handschriften met Velthems geschiedwerk heeft neergeschreven, alsmede zijn paleografische commentaar daarbij. De gedrukte kopij van Willem de Vreese voor de tekstuitgave van *Velthem's Voortzetting van den Spiegel historiael* werd mij in 1978 geschonken door zijn jongste dochter, Mevrouw W. Overdiep-De Vreese. Tot dit materiaal behoren ook de fiches met taal- en letterkundige ophelderingen door De Vreese en de geschied- en aardrijkskundige aantekeningen van Vander Linden bij de boeken 1-3, alsmede de geschiedkundige aantekeningen van de laatste bij boek 4. De paleografische en codicologische annotaties bij de uitgave - van de hand van De Vreese - zijn niet meer aanwezig. Het mij geschonken materiaal stel ik thans ter beschikking van de Universiteitsbibliotheek te Leiden waar sinds 1981 ook de correspondentie van Willem de Vreese berust (BPL 2998-3000). De Velthem-kopij is opgenomen als BPL 3057. Behalve deze toevoegingen schreef De Vreese ook nog enkele andere gedeelten van de kopij geheel uit, zoals het *Voorbericht*, *Die ordinantie van der vijfter partien van den Spieghel hystoriaele* (naar hs. Gent, UB, 2541, fragment 11) en het begin van boek 3. De editie van Le Long is gedrukt in een voor vele moderne lezers wellicht lastig te lezen lettertype, een tamelijk zware en daardoor compacte gotische letter. Toch zal deze gedrukte kopij met al haar correcties en aanvullingen voor geoefende zettters uit het begin van de twintigste eeuw niet echt problematisch geweest zijn. Niettemin mag de bewondering voor de hoge kwaliteit van dit eerste deel van de Velthem-uitgave De delen II en III verschenen resp. in 1931 en 1938. Als gevolg van De Vreese's uitwijken naar Nederland na de Eerste Wereldoorlog kwam er een abrupt einde aan de samenwerking met Vander Linden. Vanaf cap. 22 van boek 3 werd zijn plaats ingenomen door Paul de Keyser, terwijl later voor deel III ook A. van Loey nog werd aangetrokken. Het afhaken van De Vreese bleek een fors verlies. Met name de kwaliteit van de tekstuitgave in deel II ondervond scherpe kritiek. Zo verweet C.G.N. de Vooy's zijn collega De Keyser onvoldoende kennis van het Middelnederlands (in *Museum* 40 (1932), kolom 39-40); Leonard Willems drukte zich nog krachtiger uit: 'Die uitgave is echt een schandaal: (onder ons gezeid) ik ben tot de conclusie gekomen, dat de Keyser, die te Gent het Middelnederlandsch doceert (!!!!) geen Midnl. verstaat en een uitgave van L. van Velthem bezorgt zonder Verdam's Woordenboek te raadplegen' (in een brief aan J.W. Muller dd. 29 april 1932, geciteerd naar een afschrift uit het bezit van De Vreese, thans in mijn bezit). niet beperkt blijven tot De Vreese (en Vander Linden) alleen. Ook de zettters van de tekst hebben een knap stukje werk verricht. Wanneer De Vreese vandaag met dergelijke kopij de zetterij zou zijn binnengewandeld, dan zou zijn werk stellig geweigerd zijn.

Jos A.A.M. Biemans

Enigszins verkleinde reproductie van een bladzijde uit de Velthem-editie van Isaac Le Long, door De Vreese bewerkt tot kopij voor de nieuwe uitgave(1906).

Theole 1

Mijn vaders strohoed vrolijk in het licht,
 hoogte 1 m 80 ongeveer.
 Lager, zoals het hoort, moeders gezicht.
 De foto was verkleurd, maar gaf nog weer

dat de zon scheen. Haast zeker een zondag.
 Was 't grind waarop zij stonden? Schaduwen
 als golfjes aan hun voeten maakten dat
 wel mogelijk. Of schelpen van een pad?

De weg wellicht tussen hun huizen in:
 ze waren nog verloofd. Daarachter had
 je, wist ik later, eerst De Betuwe,
 de jamfabriek waarvan ik toen als kind
 de albums kreeg met Flipjesfilms erin.
 Ver de rivier. Daartussenin de stad.

Een dode oom misschien de fotograaf:
 de schaduw die bijna hun schoenen raakt.

Theole 2

Tantes woonden in huizen met klein licht,
 waar het naar boenwas rook en groene zeep.
 Halfschemer hield passanten in zijn greep:
 tegen hun blik was de vitrage dicht.

Wat was er dan te zien? Een donkere kast
 met vazen van Delfts blauw op elke hoek.
 Grootvaders beeltenis op een zwarte doek,
 want hij was ons ontvallen. Antimakassars.

En tante zelf, vroom rechtop in haar stoel.
 Koffie met melk. Voor kinderen niets apart.
 Het dialect wordt van haar doofheid hard:
 'En gij? Hoe is 't op school? Zijde wel zoet?'

Tantes hoorden bij moeder of bij vader -
 dat was onduidelijk en werd pas nader
 geordend in portretten op 't buffet:
 dood en voor altijd soort bij soort gezet.

Willem van Toorn

Uit de commissies

Commentaar (van Cats?) op *Aenden Leser* van Hofwijck (Samenvatting)

De voordracht is gewijd aan een tot op heden nooit bestudeerd document in de verzameling handschriften betreffende *Hofwijck*, namelijk een anoniem ongedateerd dubbelblad met commentaar bij Huygens' *Aenden Leser; voor de Bij-schriften*. Spreker loopt drie punten langs: de datering van *Aenden Leser*; het document in kwestie en zijn merkwaardige inhoud; en de vraag wie de auteur is van het commentaar.

In afwijking van wat elders beweerd is, kan *Aenden Leser*, waarvan geen datum van voltooiing is overgeleverd, vrij nauwkeurig gedateerd worden, met behulp van aan wijzingen ontleend aan een lofdicht van Westerbaen (20 juli 1652), een brief van Cats (5 april 1652) en een notitie in het Engelse journal van Lodewijck Huygens (29 februari 1652). Zo blijkt de plaatsing van het gedicht in Worps chronologische uitgave aan waarschijnlijkheid te winnen. Spreker dateert het document eveneens op het jaar 1652. De strekking van de aantekeningen bij Huygens' gedicht - voorstellen tot wijziging - brengt mee, dat de tekst nog gedrukt moest worden. De opmerkingen van de anonymus betreffen de zuiverheid van het Nederlands bij Huygens, de stijl, met name de door de anonymus gewraakte duisterheid, de poëtische vorm (rijm, metrum) en de spelling. Voorstellen tot verandering worden ook wel zonder argumentatie gedaan. Opvallend is de behoefte van de criticus aan een begrijpelijke stijl, zonder latinismen, en een strikt alternerend metrum.

De inleider poneert de stelling, dat de commentator niemand anders is dan Jacob Cats. Het schrift vertoont sterke gelijkenis met authentieke Catsiana en staat in elk geval toekenning aan Cats niet in de weg. Externe gegevens openen bepaald de mogelijkheid, aangezien als zeker kan worden beschouwd, dat aan Cats op 29 februari 1652 te Londen een afschrift van *Aenden Leser* ter hand gesteld is door Huygens' derde zoon Lodewijck, die in Cats' gevolg verkeerde. Bij de overigen van wie we weten dat ze *Hofwijck* en *Aenden Leser* voor verschijning onder ogen kregen

(Westerbaen, Boxhorn, misschien ook Bruno) sluit het schrift toekenning vrij zeker uit. Een echt argument meent spreker te kunnen ontlenuen aan de (Catsiaanse) stijl van de kritiek en de wijzigingsvoorstellen, die getuigen van een programmatische gerichtheid op een publiek van eenvoudigen.

Een contra-argument lijkt besloten te liggen in een der kanttekeningen, luidende ‘*duyten non convenit pronunciationi nostrae, Amstelodamensi*’. Maar wellicht is hier op grond van de komma tussen de woorden ‘nostrae’ en ‘Amstelodamensi’ een interpretatie mogelijk ‘onze uitspraak, die tevens de Amsterdamse is’. Van de kritiek, door Barlaeus in 1630 uitgebracht op Hoofts toepassing van de *annominatio*, waarvan de commentator kennis toont te dragen, kan Cats heel wel vernomen hebben, doordat hij in de dertiger jaren met Barlaeus in contact stond.

Dr. L. Strengholt

Prototypische betekenselementen (Samenvatting)

In de voordracht wordt uiteengezet dat de betekenis van een woord niet voor elke taalgebruiker dezelfde elementen bevat. Uit een onderzoekje met proefpersonen blijkt onder andere dat voor de ene taalgebruiker een *hang-of schemerlamp* wel tot de categorie *meubilair* behoort, maar voor de andere niet, en dat alle proefpersonen *bed* weliswaar tot het *meubilair* rekenen, maar het toch minder typisch een meubelstuk vinden dan een *stoel*, *tafel* of *kast*. In de psycholinguïstische analyses van de Amerikaanse Eleanor Rosch heet dit: *stoel*, *tafel* en *kast* zijn prototypisch voor *meubilair*, zij beantwoorden aan datgene wat men zich bij *meubilair* voorstelt.

Zo moeten we ons de betekenis van alle woorden voorstellen: er is een extensie die prototypisch genoemd kan worden, maar niet alle leden van een categorie beantwoorden even compleet aan het prototype.

Het prototype van een *playboy* bij voorbeeld is een jonge, knappe en rijke man, een ladykiller en casinobezoeker die van snelle sportwagens houdt. Echter, ook iemand die niet aan alle van deze kwalificaties voldoet kán met de term *playboy* betiteld worden.

Dit feit brengt met zich mee dat voor de afzonderlijke taalgebruikers vaak ook de betekenselementen waaruit een betekenis is opgebouwd, verschillend zijn. Er vloeit bovendien uit voort dat verschillende lexicografen aan één en hetzelfde woord verschillende definities zullen geven.

Dr. J.L.A. Heestermans

Leidse verzamelaars in de zeventiende en achttiende eeuw

Openbare musea begonnen eerst schuchter aan het eind van de achttiende eeuw in Holland hun deuren open te zetten. Daarvoor was het kunstminnend publiek (en ook kunstenaars die zich wilden spiegelen aan gerenommeerde voorgangers) aangewezen op privé-collecties, waarvan de eigenaren dikwijls bereid waren belangstellenden toe te laten. Binnen het kunstgebeuren van die tijd speelden dan ook particuliere

verzamelaars een belangrijke rol. Hoewel afzonderlijke verzamelaars veelvuldig - en de laatste jaren in toenemende mate - onderwerp van studie zijn geweest, is men aan een meer algemeen beeld nauwelijks nog toegekomen. Een van de zeer weinige publikaties waarin hiernaar is gestreefd, is J.M. Montias' recente boek *Artists and Artisans in Delft*, Princeton, New Jersey 1982, waarin statistisch materiaal voor Delft voor de periode 1610-1679 is bijeengebracht.

Leiden met zijn eigen schildersschool en tot in de achttiende eeuw nog belangrijke patriciaat, biedt voor een dergelijk onderzoek veel mogelijkheden. Veel verzamelaars woonden op of bij het Rapenburg en in het kader van een grootschalig onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van deze belangrijkste Leidse gracht, is een onderzoek naar de ontwikkelingen van de particuliere kunstverzamelingen in Leiden reeds enige tijd aan de gang, zij het nog niet afgerond.

Het grootste probleem van het beschikbare materiaal is, dat dit in twee onderling vrijwel onvergelykbare bronnen uiteenvalt, die elk weer hun eigen beperkingen hebben. Voor de zestiende en zeventiende eeuw is de belangrijkste - zelfs, afgezien van enkele reisverslagen, bijna enige - bron de boedelinventarissen, die, meestal na overlijden opgesteld, in toenemende mate vanaf het laatste kwart van de zestiende eeuw in het Leidse Notariele Archief en Weeskamer Archief zijn bewaard. Zo overvloedig zelfs dat met ruim opgezette steekproeven zal moeten worden volstaan. Deze inventarissen tonen ons niet alleen wat in de loop der tijd gemiddeld per gezin aan schilderijen in het huis hing (volgens voorlopige conclusies in de zeventiende eeuw oplopend tot acht à tien schilderijen per inboedel, hetgeen overeenkomt met de door Montias geschetste situatie in Delft), maar ze laten ook de verschuivingen zien binnen de diverse schildergenres. Juist omdat de Leidse bronnen vrijwel gelijktijdig met de alteratie van 1573 aanvangen, zijn met name de veranderingen in religieuze belangstelling, zoals die te constateren vallen bij de keuze van bijbelse onderwerpen, interessant. De grens, wanneer men echt kan gaan spreken van een verzameling is moeilijk te trekken, maar een aantal grote verzamelaars met ver boven de honderd schilderijen treedt in ieder geval duidelijk naar voren. Mensen overigens, uit allerlei beroepsgroepen: een burgemeester, een hoogleraar, een boekverkoper, maar ook een dominee en een 'tafelhouder'.

De inboedelinventarissen hebben echter als bron ook duidelijk hun gebreken. Opgesteld om dienst te doen bij de afwikkeling van erfenissen, zijn zij summier, vaak te summier, in hun informatie. Afmetingen, noodzakelijk voor

Simon Fokke, veiling van de kunstverzameling van de Leidse burgemeester Johan Aegidiuszoon van der Marck, in het Oudezijds Herenlogement in Amsterdam op 25 augustus 1773, tekening (ook in prent uitgebracht in 1774), Museum Fodor Amsterdam, Foto Historish Topografische Atlas Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam

identificatie van de kunstwerken, ontbreken vrijwel volledig. De onderwerpen zijn slecht en zeker tot en met het eerste kwart van de zeventiende eeuw helemaal niet omschreven. Schildersnamen worden eigenlijk pas vanaf de jaren veertig in toenemende mate vermeld, zodat pas vanaf dat ogenblik kan worden nagegaan in hoeverre men zich beperkte tot het lokale aanbod, waarbij blijkt dat behalve de Leidse kunstenaars zelf, met name een aantal Haarlemse schilders in Leiden een goede afzet hebben gevonden.

Voor de ontwikkeling in de achttiende eeuw zijn de mogelijkheden van onderzoek radicaal verschillend. Niet alleen nemen boedelbeschrijvingen waarin schilderijen goed zijn omschreven eerder af dan toe, maar de opkomst van het kunstveilingwezen in Holland heeft ons een aantal veilingcatalogi opgeleverd, specifiek toegespitst op echte kunstverzamelingen, waarin de gedetailleerdheid van de beschrijvingen veel meer aan onze wensen tegemoet komt.

Hoewel de eerste Hollandse veilingcatalogus, genoemd in Frits Lugts standaardwerk *Répertoire des catalogues de*

ventes, een Leidse (!) veiling uit 1628 betreft, neemt het veilingwezen eerst in de achttiende eeuw een hoge vlucht, met Amsterdam als onbetwist centrum. Voor Leiden kon Lugt voor die eeuw catalogi van zesenvijftig schilderijenveilingen aanwijzen (en nog zeven van Leidse collecties die buiten Leiden werden geveild), maar hoe representatief is deze bron?

Steekproeven van de advertenties in de toenmalige *Leydse Courant* (die nog niet systematisch kon worden doorgenomen) roepen een beeld op van een veel levendiger veilingwezen. Voor Leiden valt dit echter ook nog op andere manieren te controleren. Het schildersgilde had namelijk in 1685 van de stad bedongen, dat voor elke sterfhuisvendu waarop schilderijen werden geveild, aan de opzienders van hun gilde - zoals dat ook in Amsterdam gebeurde - drie gulden zou moeten worden afgedragen. Redelijk consciëntieus heeft het gilde sindsdien hiervan aantekening gehouden en met name voor de eerste helft van de achttiende eeuw wijzigt dit het beeld van de werkelijk gehouden schilderijenveilingen in niet geringe mate: waar Lugt slechts negen catalogi kent, noemt het gilde honderdvijf veilingen (en ook dit is bij vergelijking met andere bronnen niet geheel volledig), in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn deze aantallen respectievelijk zevenenveertig en honderdzeven! Natuurlijk betrof het hier niet altijd echte collecties van schilderijen, maar een analyse van het bezit aan schilderijen van de bevolking zal met de hier geconstateerde vertekening wel rekening dienen te houden.

Dat de burgers deze gildedwang (die ook bepaald niet altijd strikt zal zijn gevolgd) niet zonder meer aanvaardden, blijkt overigens uit het toenemend aantal veilingen dat niet zoals gebruikelijk òf in het sterfhuis òf in het Herenlogement op de Leidse Burcht werd gehouden, maar plaats vond buiten de jurisdictie van het Leidse stadsbestuur, onder andere in een herberg in het dichtbij gelegen Zoeterwoude, al zal de veiling van de beroemde Leidse verzameling van burgemeester Johan Aegidiuszoon van der Marck, op 25 augustus 1773 en in beeld gebracht door Simon Fokke, zeker niet omwille van het ontlopen van de betaling van drie gulden gehouden zijn in het Oudezijds Herenlogement te Amsterdam.

Hoeveel lacunes de bewaard gebleven catalogi ook vertonen, wel valt uit hen af te leiden het voortzetten van de verschuivende belangstellingen voor bepaalde genres en voor bepaalde periodes. Merkwaardig genoeg neemt, hoewel steeds meer retrospectief werd verzameld, de nadruk op schilders uit de Leidse school nauwelijks af. De markt bleef kennelijk toch, ook al kocht men vaak buiten Leiden en bovendien nauwelijks meer van levende kunstenaars, sterk lokaal bepaald.

Boeiend is het ten slotte de populariteit van individuele kunstenaars te volgen. Waren er in de zeventiende eeuw onder de meest voorkomende namen nog nu relatief onbekende meesters als Hendrik Staets, Coenraet van Schilperoort en Pieter de Neyn, van wie nu nauwelijks werk is aan te wijzen (iets wat overigens ook in het Delftse onderzoek bleek), in de achttiende eeuw treffen we dit verschijnsel niet meer aan. Deels hing de populariteit natuurlijk samen met de prijzen die het werk in de loop der tijden opbracht. Tegenpolen daarbij zijn Jan van Goyen - zowel in de zeventiende als in de achttiende eeuw aan de top, maar lage prijzen halend - en Gerrit Dou, die ondanks zijn grote roem door de hoge prijzen van zijn werk toch niet zo vaak voorkomt als men in Leiden zou verwachten.

Het beeld van de Leidse kunstverzamelingen vanaf het laatste kwart van de zestiende tot en met de achttiende eeuw is nog niet afgerond. Verschuivingen in belangstelling en in smaak vormen daarbij een belangrijk thema, maar de individuele verzamelaars - velen leden van het stedelijke patriciaat maar soms ook mensen met een geheel andere, onverwachte achtergrond - vormen daarbij toch de basis van waaruit een algemeen beeld eerst kan worden opgebouwd en leven ingeblazen.

Dr. C. Willemijn Fock

Johannes Janson (?), portret van de Leidse verzamelaar Paulus van Spijk temidden van zijn collectie, circa 1775, paneel 76,5 x 56 cm, in 1983 verworven door Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden

Uit de Noordelijke Afdeling

Geen revolutie te zien tijdproblemen en tijdsproblemen naar aanleiding van Simon Vestdijks tweede Anton Wachter-serie

Op woensdagavond 13 november 1918 losten tijdens een linkse demonstratie in een Amsterdamse kazerne gelegerde cavaleristen een salvo op de menigte. Resultaat: vier of vijf doden en een aantal gewonden (volgens sommige bronnen: twintig). Cijfers lopen nogal uiteen; sommige bronnen noemen twee of drie doden; ik bereid met de historicus Albert van der Meer een studie voor over wat er op die november-avond in Amsterdam precies gebeurd is. De wereldgeschiedenis en ook de vaderlandse geschiedenis (wat hetzelfde is) hebben de slachtoffers weinig aandacht waardig gekeurd. Scheffer spreekt van een 'incident' en maakt van (drie) doden en (zes) gewonden slechts melding in een citaat uit een dagboek. H.J. Scheffer, *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging*. 2e druk, Amsterdam 1971, p. 154. Troelstra, de omstrede held-van-de-maand, noemt het geval in zijn *Gedenkschriften* zelfs helemaal niet. Hij vermeldt in *Gedenkschriften* (deel IV, p. 170) wel de soldatenrellen in de Harskamp 'waarbij zelfs enkele doden te betreuren waren'; volgens Scheffer, op. cit. p. 19, werd daar bij het schieten 'niemand getroffen'; het is mogelijk dat Troelstra beide gebeurtenissen door elkaar haalt. Het Amsterdamse 'incident' wordt wel besproken door Troelstra's meer rechtse partijgenoot W.H. Vliegen, *Die onze kracht ontwaken deed*. III (1938), p. 436. Misschien omdat hij in die revolutiedagen te veel bezig was met zichzelf en zijn revolutionair echec of omdat de doden en gewonden niet behoorden tot zijn kudde, maar tot die van zijn concurrent-in-de-revolutie, David Wijnkoop. Het kan ook zijn dat zo'n handjevol er na de zeventienduizend van Verdun en de miljoenen van de slachting 1914-1918 niet zoveel meer toe deed; meer een bedrijfsongeval. De 'daders' zijn bij mijn weten niet vervolgd, waarschijnlijk zelfs niet verhoord; de slachtoffers niet noemenswaard herdacht en met hem namen alleen in de linkse pers vermeld; er werden buiten die kringen nauwelijks protesten gehoord. De oorlog was voorbij, de dienstplichtigen mochten naar huis, de broodrantsoenen werden verhoogd. Je vraagt je wel eventjes af, of die paar slachtoffers ook zo stilletjes en anoniem zouden zijn weggemoffeld, als ze bij voorbeeld in oktober 1981 of 1983 onder het oog van onze media op het Museumplein of het Malieveld zouden zijn neergeknald. Maar dat is, zo terloops, meer een speelse gedachte.

Slechts één literaire weerslag is me van de gemelde gebeurtenis bekend. In de tamelijk onbekend gebleven sociaalhistorische roman *De stenen doolhof* van David de Jong jr. (1935, bij mijn weten nooit herdrukt) maakt de pas afgestudeerde arts Jerohme Peters van nabij de optocht en de schietpartij mee; hij voelt zich, ondanks

zijn burgerlijke afkomst, duidelijk solidair met het beschoten proletariaat. Het is wat we vroeger een tendens-roman noemden.

Op een avond omstreeks het midden van diezelfde maand november 1918 moet in dezelfde Amsterdamse buurt rond het Frederiksplein een andere 'literaire' gebeurtenis hebben plaatsgehad. In *De vrije vogel en zijn kooien*, de tweede van S. Vestdijks tweede serie (Amsterdamse) Anton Wachterromans, wordt de met erotische bedoelingen ondernomen wandeling beschreven van de tweedejaarsstudent Anton Wachter met zijn vriend Max Mees. Nòg een speels gedachtetje: gesteld dat Simon Vestdijk, in dat jaar inderdaad tweedejaarsstudent in de medicijnen, als Anton Wachter vermomd, samen met zijn Lahringer (Harlinger) vriend Philip Zwanenburg in de gedaante van Max Mees, ècht op die woensdagavond 13 november op de meidenjacht zijn geweest - dan hadden ze in de buurt van het Frederiksplein de optocht kunnen kruisen waarin niet alleen Vestdijks misschien fictieve studiegenoot Jerohme Peters meeliiep, maar aan het hoofd waarvan zich naast David Wijnkoop ook de revolutionaire dichteres Henriette Roland Holst bevond, aan de jonge, zelf dichtende medische student ongetwijfeld van naam bekend. Maar de twee optochten met zulke uiteenlopende doeleinden kruisten elkaar niet. Anton en Max ontmoetten bijna niemand. Geen revolutie te zien. De stad leek uitgestorven. Goed: een speelse speculatie. Maar ze kan ons brengen op het spoor van enkele literaire problemen (als men wil: probleempjes).

Twee dingen onmiddellijk toegegeven: a) erstaan in de vier boeken van Vestdijk helemaal geen jaartallen en geen data; b) je mag Anton Wachter en student Simon Vestdijk (en schrijver S. Vestdijk) niet klakkeloos aan elkaar gelijkstellen. Wat het laatste punt betreft voorlopig alleen dit: er is geen aanleiding tot volledige identificatie van schrijver en romanfiguur, maar ze geheel van elkaar loskoppelen is nu ook weer niet nodig. Wat het andere punt betreft: geen jaartallen, geen data. Maar wèl aanwijzingen. Daartoe moeten we de tijdsschikking van de Amsterdamse Anton Wachterromans globaal doorlopen en in verband daarmee de structurele opzet van deze cyclus. Zoals bekend bestaat de serie, evenals de eerste, uit vier delen. De verleiding is groot om hierbij te denken aan een klassieke symfonie, met het eerste en vierde (respectievelijk *De beker van de min* en *De laatste kans*) als de turbulente hoekdelen, het tweede (*De vrije vogel en zijn kooien*) als een dolkomisch scherzo voor twee zusters en een oververhitte minnaar en het derde (*De rimpels van Esther Ornstein*) als een elegisch liefdesadagio met tragische ondergrond - maar op dat alles valt best wat af te dingen. Vier romans van respectievelijk 286, 312, 315 en 306 bladzijden. Ieder van de vier telt drie delen met aparte betiteling. In totaal dus twaalf delen en die tellen weer allemaal vijf niet-getitelde hoofdstukken. Deze uiterst strenge, klassieke (of in dit geval eerder 'barok' te

noemen?) indeling is het resultaat van een zeer bewuste, planmatige structurering. Citaten naar de le druk; korthedshalve worden de titels verder vervangen door de aanduidingen I, II, III en IV.

De vier romans nu beslaan Anton Wachters zeven studie jaren; de scharnierpunten zijn steeds de examens. Zo behandelt deel I het eerste studiejaar tot en met het propaedeutisch examen; deel II gaat tot en met het kandidaatsexamen (een tijdbestek van twee jaar); deel III tot en met het doctoraal (ook twee jaar); deel IV beslaat de twee jaar tot en met het artsexamen, waarbij het semi-arts iets voor het midden, omstreeks p. 115, valt. Het examen als roman-technische mijlpaal dus. Op p. 282 van deel III lezen we: 'Een examen is ook een soort dood, want het sluit een levensperiode af...' (Anton tegen Esther).

Maar er is meer dat deze externe structuur bepaalt: ieder van de examinatoire mijlpalen valt globaal gezien samen met de beëindiging van een liefde, zij het soms iets vertraagd. Het dinertje ten huize van Oom Moos en Tante Bertha, ter gelegenheid van Antons propaedeutisch, is de directe aanleiding tot de iets later door haar verbroken verlovings met Tini Houtsma. Onmiddellijk na het kandidaats (einde deel II) zegt Anton zijn kamer bij de beminde zusters Melchior op ('De kamer was dood', p. 282) en iets later biecht hij zijn moeder de stormachtige relatie met Fietje op (die met zus Clasina wijselijk of slimmetjes achterwege latend), en dat is dan de voorbode van het einde, al zetten hij en Fietje hun liefdesrelatie als 'amoureuze sneeuwwhazen' in het Vondelpark, in een scharrelhotel en elders nog enige tijd voort. Boek III eindigt met, in heel directe relatie, het doctoraal-examen en het verbreken van de belofte hem door Esther Ornstein gedaan, dat ze na zijn slagen met hem naar bed zou gaan. Het einde van boek IV ten slotte, de afsluiting van de studie, valt samen met het einde van Antons illusie aangaande Anna Helderling. Deze samenhang tussen studie en erotiek - waarbij als derde factor nog komt de gedurige domicilie-wisseling, nu maar terzijde te laten - is niet louter toeval. Op meer dan een plaats in de serie spreekt Vestdijk over de innerlijke samenhang tussen het kunnen studeren en het hebben van een erotische relatie. I, p. 180: 'hij zou niet verder kunnen studeren, als hij geen meisje had!', II, p. 159 (over de tegenstelling tussen meisje (Fietje) en werk): 'Dat was zoiets als de noordpool en de zuidpool, en die hielden elkaar in evenwicht, en de bol kon draaien', IV, p. 269 (over Anna Helderling): 'dit meisje, dat hem gezonden was om hem een levensperiode te helpen afsluiten'.

Dit alles dus - op zichzelf geen nieuws voor wie een beetje gevestdijkt heeft - nauwkeurig gepland, geadmistreerd, gearrangeerd, en er kunnen bij nadere detailstudie best nog meer van die arrangementen voor de dag komen. Blijft het feit, dat er in de hele serie geen enkel jaartal voorkomt. Maar wel wordt er gesproken van kerstvakantie, warme meimaand, zomervakantie, lentedag, enzovoort. En uit al die vage, als het ware achteloos neergestrooide aanduidingen valt het chronologisch verloop met enige moeite glashelder af te leiden. Op bepaalde plaatsen staat bij voorbeeld: vier jaar na dat of dat, of twee jaar na die gebeurtenis van toen. Maar dan vinden we op p. 276 van IV de opmerking: 'Proust was dood, een jaar ongeveer'. De sterfdatum van Marcel Proust is 18 november 1922. In dat boek zijn we dan dus omstreeks eind 1923. Op p. 205 van hetzelfde boek wordt van een andere, minder bekende schrijver, Peter Altenberg, gezegd: 'hij is geloof ik al een jaar of vier dood'. Laten we in deze citaten de vervagende aanduidingen ('ongeveer', 'eer jaar of', 'geloof ik') weg, dan komen we op het jaartal 1923, het begin daarvan (Altenberg

stierf op 8 januari 1919). De afstudering van Anton Wachter als arts moet dan zomer 1924 zijn geweest. In oktober van zijn derde studiejaar wordt Anton eenentwintig jaar - dat zou dan oktober 1919 zijn. Zijn studie is dus begonnen, net als die van Simon Vestdijk, in de herfst van 1917. In de maand november van het jaar 1918 waren dus zowel Simon Vestdijk als Anton Wachter tweedejaarsstudent. Misschien het meest ideale jaar voor het scharrelen. Maar in de roman van Anton Wachters tweede studiejaar komt niets voor dat ook maar enigszins verwijst naar de turbulente gebeurtenissen van juist die maand november 1918. De toestand van toen wordt door Scheffer aldus beschreven:

‘Hoewel er tegen het einde van de oorlog een half miljoen man onder de wapenen was, heerste er grote werkloosheid en was er veel armoede. De geallieerde blokkade en de Duitse duikbootoorlog hadden de Nederlandse handel nagenoeg tot stilstand gebracht, met als gevolg een ernstig tekort aan levensmiddelen. Weliswaar had de regering door middel van rantsoenering en distributie gepoogd tot een rechtvaardige verdeling te komen, maar kettinghandel, corruptie en smokkelarij tierden welig en het volk, vooral in de grote steden, leed honger. De gaslevering was ten gevolge van het gebrekaan kolen beperkt en mede door het huurbeleid, dat sociaal gezien verantwoord was omdat de huurder nu tenminste enigermate werd beschermd, stagneerde de woningbouw en het euvel van de in- en samenwoning had ernstige vormen aangenomen. Het sterftecijfer, in 1913 nog 12,3 promille, was van 13,1 promille in 1917 opgelopen tot 17,1 promille in 1918, een stijging die ook verband hield met de Spaanse griep, die in 1918 in Nederland niet minder dan 17.400 slachtoffers maakte.’

Vestdijk moet van een en ander gehoord en geweten hebben, al zat hij nog zo beschermd in de cocon van zijn burgerlijk studentenbestaan. In zijn boek met herinneringen *Gestalten tegenover mij* op cit. pp. 18-19. vertelt hij dat zijn vader, de martiaal besnorde commandant van de Harlingse Vrijwillige Landstorm, betrokken was bij de gebeurtenissen en zelfs door de minister van Oorlog Bosboom gecompimenteerd werd voor het ‘verspreiden met het plat van de klewang van opdringend Harlings gepeupel in de Troelstradagen’ (citaat van Vestdijk, niet van de minister *Gestalten tegenover mij* (1961), p. 12.). Het wordt niet helemaal duidelijk of Bosboom de Vrijwillige Landstorm, een volgens Troelstra ‘min of meer fascistische organisatie’, *Gedenkschriften IV*, p. 238. als geheel complimenteerde, met inbegrip dus van vader Vestdijk (en indirect ook een beetje van de zoon, want die was in de jaren 1915-1917 eveneens een zij het niet zeer toegewijd en nog minder deskundig Harlinger Landstormer geweest) òf dat die gelukwens expliciet vader Vestdijk gold. Ook is niet duidelijk of Vestdijk met ‘Troelstradagen’ speciaal die roerige maand november op het oog heeft. Zo ja, dan maakt hij een kleine vergissing, want Bosboom was toen al ruim een jaar geen minister meer. In ieder geval moeten deze dingen onderwerp van huiselijk gesprek zijn geweest. Vestdijk senior was een maatschappelijk gericht mens. Rechts-geëngageerd, om zo te zeggen. Maar van dit alles niets in de Anton Wachterromans. Geen hongerrantsoen (integendeel: in de diverse pensions waar Anton bivakkeert, is het eten steeds goed tot uitstekend), geen Spaanse griep (maar wel heeft Anton in januari (1919)

‘een ongecompliceerd, brandschoon griepje’ (II, p. 95)), geen Duitse keizer die ons land binnendringt, geen werklozen, geen muitende Harskampmilitairen, geen vredesklokken, geen rellen en doden in Amsterdam, geen demonstratie om de koningin op het Malieveld. Er worden geen kranten gelezen en geen oorlogs- of vredesbulletins. Het is natuurlijk onjuist ervan uit te gaan, dat het alter ego van de op de november-scharreljacht gaande Anton van dit alles helemaal niets gemerkt heeft. Niemand kon van dat alles helemaal niets merken. Een andere vraag is, of het hem hevig interesseerde, hem echt bezighield. Niet bovenmate, zullen we maar zeggen, zijn gehele oeuvre globaal overziende. In ieder geval: toen hij in de winter van 1944 op 1945 zijn aantekeningen voor de tweede reeks Anton Wachters op papier zette, drong zich wel de herinnering aan allerlei mensen (professoren, assistenten, medestudenten en geliefdes) levendig op, maar niet het sociaal-politieke klimaat dat daar als Umwelt omheen stond. In het arrangement dat hij in de jaren 1956, 1957 en 1958 van die aantekeningen Diverse cahiers met aantekeningen en observaties in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag. maakte, waarbij hij dus materiaal uit zijn leven en uit zijn naaste omgeving tot de jenever van de roman omstookte, was voor die Umwelt geen plaats. Geen aandacht voor wat ik in de ondertitel van dit stuk ‘tijdsproblemen’ heb genoemd. De reden of oorzaak? Du Perron heeft al in zijn essay *Over Vestdijk in Groot Nederland* van december 1935 over wie toen de coming man van de Nederlandse letterkunde was, opgemerkt, dat hij een ‘mens naast de samenleving’ was, ‘over het algemeen teruggetrokken en bijna mensenschuw, merkbaar gepreokkupeerd met zichzelf of met de werelden waarin dit zelf rondzwierf’. citaat: p.562. Nu valt op dat beeld, Du Perron geeft het ook zelf toe, wel wat af te dingen. Ik herinner aan de aandacht voor de nazi-barbarij in *Else Böhler, Duitsch dienstmeisje* (1935), aan het *Grafschrift* op de vermoorde Marinus van der Lubbe (in *Forum*, februari 1934), Niet herdrukt in de vooroorlogse bundels; *Verzamelde gedichten III*, p. 338. aan de (overigens nogal abstract gebleven) lezing *Kunstenaar en oorlogspsychologie* (1937). En wie bij voorbeeld rondneust in de gedichtencahiers uit de jaren 1930-1933, gedichten waarvan ruwweg de helft niet in de bundels en dus niet in de *Verzamelde gedichten* is opgenomen, vindt toch hier en daar kleine, bijna terloopse aanduidingen over tijdsproblemen als werkloosheid, crisis, opkomend nazisme. De verleiding is te groot en ik citeer:

De geschiedenis van Ahlstadt.

Achthonderd zestien: twee roofridders stichtten
Een sterken toren aan den linkerkant
Der Ahl; die werd na twee jaar weer verbrand
Door 'n Saksenstam. - Om valken af te richten

Bouwde toen Everhard de Bult een stand-
Plaats voor de reiger (Naar de berichten
Verwaarloosde hij staats- en huw'lijksplichten).
In negen honderd is 't weer afgebrand.

In zestienhonderdtwintig; roof en moord;
De Zweden knoopten burgers hoog aan 't koord!
Zeventienhonderd kwam het aan Hannover.

In achttienhonderd vijf schreef Goethe hier
Eén epigram. Bij pullen donker bier
Zitten heil Hitlers Zondag's onder 't loover. Kladdcahier VII (bezit van Nol Gregoor); datering
24 febr. 1933; in de eerste lezing staat in plaats van 'heil Hitlers': 'de nazi's'. Er ligt een Ahlsladt
in het noorden van Beieren, niet ver van Coburg.

Duitsland in een notedop! Het is dus niet zo, dat Vestdijk in een volslagen maatschappelijk luchtledig leefde vóór Wereldoorlog II hem daaraan met gijzeling en strafgevangenis ontrukte. De verklaring van Du Perron verklaart wel iets, maar niet alles, niet voldoende. Er is ten aanzien van de onderhavige romanserie waarschijnlijk méér aanleiding om de abstrahering van tijdsproblemen te beschouwen als een kwestie van arrangement en van wijze of, als men wil, onterechte zelfbeperking. Zelfbeperking dan in meer dan één zin: het niet te gecompliceerd maken van de romaninhoud, het zich niet al te veel begeven op minder vertrouwd terrein en het niet te veel laten uitdijen van de cyclus. Geen Proustiaanse eindeloosheid!

Een derde mogelijke verklaring: dat hij zijn boeken niet in de afzet heeft willen beperken door ze qua inhoud te gedateerd te maken, telt bij mij niet zo zwaar, al kan ze wel meegespeeld hebben. Het is een niet onbekend, maar toch wel merkwaardig feit, dat Vestdijk in zijn contemporaine romans, heel anders dan in de historische, met inbegrip van *Pastorale 1943*, maar dat is een speciaal geval, in het algemeen uiterst weinig tijds-aanknopingspunten geeft. Romans als *Een huisbewaarder* uit 1967 (biografisch te herleiden tot gebeurtenissen uit begin 1932), *De onmogelijke moord* (1966) en *De filmheld en het gidsmeisje* (1968) - ik doe maar een willekeurige greep - kunnen wat hun inhoud betreft net zo goed in 1925 als in 1975 spelen: het enige aanknopingspunt is bij voorbeeld de aanwezigheid van auto's of radiotoestellen en eventueel het ontbreken van dingen als televisie; en soms zelfs dat niet. Alleen diegene die zich herinnert in welk jaar de schlager *Oh, mein Papa* op de hitlijst stond, krijgt in *De filmheld en het gidsmeisje* een klein balletje toegespeeld. Als er iemand in deze romans een krant leest (wat de sujetten overigens zelden doen), is het nooit een bepaalde krant. De romanfiguren hebben geen politieke of kerkelijke achtergrond.

Anders dan El Greco debatteren of praten ze niet over actuele dingen van de dag. En anders dan Proust had Vestdijk geen Dreyfusaffaire die gedurig op de achtergrond kon spoken.

En het is met die zaken in het algemeen voor een romanschrijver uitkijken geblazen. Welke twintigjarige van nu kent nog termen als Damslapers, nozems, regentenmentaliteit, het Lieverdje, establishment? In 1968 schreef ik in een roman over de auto merk Renault-5 als 'de lelijkste auto die God geschapen heeft'. Bij een letterlijke herdruk zal deze passage een onbedoelde smet werpen op de Franse auto-industrie, want wat nu als Renault-5 op aarde rondrijdt is, als ik zo blasfemisch mag blijven, een lief pronkjuweeltje uit Gods hand. En het lees-boek als wat te gedateerde handelswaar wil ik als argument, zeker bij, het zij met alle verschuldigde eerbied gezegd, een 'broodschrijver' als Vestdijk was (zichzelf ook wel noemde), beslist niet uitschakelen. Maar er kan ook erkend worden, dat zijn politiek-maatschappelijke belangstelling niet groot en zeker niet primair was. Het blijkt ook uit zijn gesprekken met Theun de Vries. Theun de Vries, *Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk* (1968), citeert p. 82. Dat hij PvdA stemde schijnt dan ook louter en alleen geweest te zijn omdat hij de grootste niet-roomse partij wilde steunen.

Toch denk ik bij het gesignaleerde verschijnsel in hoofdzaak aan een kwestie van arrangement, van bewuste selec-

Eigendom van Nol Gregoor

tie, van romantische abstrahering. En dat brengt ons van de tijdsproblemen weer naar wat ik zou willen noemen de tijd-problemen van deze romanserie.

Het is bekend dat Vestdijk zelf, op het voorbeeld van Proust, zijn Anton Wachters zag als een reeks autobiografische werken. Tegen Theun de Vries zei hij in 1967: 'Ik had pas de hele *Recherche* gelezen, en ben toen meteen daarop aan mijn eigen "autobiografie" begonnen.' Theun de Vries, *Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk* (1968), citaat p. 82. Het zal wel een tikje ironisch bedoeld zijn. Tussen de termen autobiografie, autobiografische roman, roman gebouwd op autobiografische gegevens en roman waarin ook autobiografische gegevens zijn verwerkt, ligt een heel scala van overgangen en tussenstadia. Bovendien kan het 'autobiografische' betrekking hebben op beleefde feiten, maar ook op doorleefde meningen en gevoelens, en op elementen van karakterstructuur. In een interview uit 1957 heeft Vestdijk gezegd, dat hij voor negentig procent Anton Wachter is. In: *De Boekenkorf*, juli 1957, geciteerd door J. Visser in: *Vestdijk-kroniek* nr. 7 (maart 1975), p. 23. In zijn algemeenheid zegt dat natuurlijk niet zo veel, zolang het niet nader is gepreciseerd. Op grond van vergelijking met de genoemde voorbereidende aantekeningen mogen we ondertussen aannemen dat veel van de gebeurtenissen wel authentiek zijn, maar dat die feiten vaak zijn onderworpen aan een grootscheeps arrangement, dat waarschijnlijk niet alleen van romantische, maar ook soms van psychologische aard is. Uit de eerste serie, de Lahringer romans, is een bekend en zeer sprekend voorbeeld te noemen van abstrahering met romantische, maar ook psychologische ondergrond: het merkwaardige feit dat de schrijver Antons vader laat doodgaan, terwijl Vestdijk senior in werkelijkheid tot 1944 heeft geleefd. Een kwestie van arrangement: het maakte de zaak eenvoudiger, minder gecompliceerd, schakelde een dominante figuur uit en gaf meer ruimte aan wat je zou kunnen noemen de moederlijke nestwarmte, het tussen-vrouwen-motief. Hierover ook Nol Gregoor, *Simon Vestdijk en Lahringen* (1958), p. 69 vv. In de tweede serie kunnen we iets dergelijks zeggen ten aanzien van het weglaten van biografisch zeer belangrijke en oorspronkelijk ook voor gebruik bestemde bestanddelen. De figuur van Helena Burgers, met wie hij in 1924 kennismakte, die door hem zeer bewonderd werd en die hem in wijdde onder andere in de geheimen van de astrologie, een duidelijke mentrix dus, ontbreekt in de romans geheel. Datzelfde geldt voor zijn medestudent en artistiek begaafde vriend Mick (Michel Louis) de Vries, die hij in zijn aantekeningen noemt: 'Mijn mentor, magiër, gangmaker'. Hij had Mick in 1925 op college leren kennen en hem bewonderd om zijn bohémienne levensstijl. Met hem heeft Vestdijk een jarenlange briefwisseling onderhouden, waarvan helaas alleen de wonderlijke, door Van Looij's *Zebedeüs* beïnvloede epistels van Mick en op een paar na niet die van zijn tegenschrijver bewaard zijn gebleven; ze schreeuwen om een uitgave. Zowel Helena Burgers als Mick de Vries zijn, dat blijkt uit de aantekeningen, bedoeld geweest als figuren voor 'de roman'. Hetzelfde geldt voor Slauerhoff. J.G. Kooij wees er in *Raster* 1968, p. 379, al op hoe weinig van studie- en vakgenoot Slauerhoff in de romans is terechtgekomen; hij schrijft dit toe aan Vestdijks discretie. Die discretie gold dan drie jaar na *De laatste kans* niet meer, want in 1961 schreef Vestdijk in *Gestalten tegenover mij* tamelijk scherp over hem. We vinden Mick overigens wel, maar sterk gereduceerd, terug als Jaap Wevers in *Heden ik, morgen gij*, de roman in brieven die Marsman en Vestdijk in 1936 publiceerden, en ook een beetje als Barioni in de novelle *Peter en Barioni* uit 1935.

In verband met de weglating van Helena Burgers zal dan weer staan het ontbreken van de astrologie in de romans. Maar de gròte afwezige is het verschijnsel depressie, dat in Vestdijks leven een enorme rol heeft gespeeld, maar in de beide Anton Wachterseries niet voorkomt, - Vestdijk heeft zelf toegegeven dat dit weglaten ernstig tekortdoet aan het autobiografische. De beschrijving van zijn leven met depressies is blijven steken in de niet voltooide, maar wel gepubliceerde roman *De persconferentie* (1973). Weglating van zeer wezenlijke elementen dus, die het 'voor negentig procent autobiografisch' toch wel wat dubieus maken. Alsof de rol van personen en van verschijnselen als astrologie en depressiviteit in iemands leven meetbaar zou zijn!

Maar ook het omgekeerde doet zich voor: een biografisch niet zo belangrijk feit groeit uit tot een grote en belangrijke roman-episode. Dat is bij voorbeeld het geval geweest met de figuur van Esther Ornstein. Voor mij is de Esther Ornstein-story in deel III het kwalitatieve hoogtepunt van de gehele serie. Maar de biografische aanleiding is, ook psychologisch-amoristisch, vrij onbetekenend geweest, als men afgaat op de summiere notities die Vestdijk in zijn aantekeningen wijdde aan de verpleegster Rebecca Polk, die voor Esther model stond. Het lijkt me niet onmogelijk, dat Vestdijk haar vooral heeft gebruikt om zijn preoccupatie met de joodse mensen in zijn Amsterdamse omgeving gestalte te geven. Daarin is hij dan buitengewoon goed geslaagd.

Naast de weglatingen en de uitbreidingen van autobiografische gegevens is er nog een derde categorie van afwijkingen van de realiteit, die men verschuivingen zou kunnen noemen. Daarbij kan men in de eerste plaats de verandering van studieduur noemen. Anton Wachter studeerde af in zeven jaar, maar Simon Vestdijk zelf deed er tien jaar over. De oorzaak daarvan was niet, uiteraard, dat hij een matig intellect of een slecht student zou zijn geweest (hoewel hij Anton wel erg met het fenomeen studeren laat tobben en hem, in de handvaardigheden die het vak eist, als erg onhandig afschildert), maar lag enerzijds in de tijdrovende depressies, anderzijds in bepaalde aarzelingen betreffende de zin van zijn studie, misschien minder de studie zelf dan wel datgene wat men met die studie zou moeten bereiken: het genezen van zogenaamde zieke mensen. Hij heeft ondertussen muziek gestudeerd bij zijn neef Herman Mulder en herhaaldelijk gespeeld met de gedachte musicus, dirigent of componist te worden. Zelfs heeft hij, in de tijd van Helena Burgers, even de mogelijkheid overwogen om boer te gaan worden: op de boerderij van Helena's broer Pim, in Wolfheze, hield hij zich een tijdje bezig met houtjes hakken en onkruid wieden. Zie afb. 2 in *S. Vestdijk*. [Vierde, geheel herziene en uitgebreide druk.] 's-Gravenhage 1983. (Schrijvers prentenboek. 2.) - voor andere landbouwwerkzaamheden blijken zijn handen verkeerd te staan; hij besluit dan, de medische studie toch maar af te maken. Ondertussen had ook het schrijven, het lezen, het musiceren en niet te vergeten het beoefenen van en het schrijven over astrologie (veertien artikelen en een studie over Gustav Mahler) de nodige tijd gekost, zodat een studie van tien jaar voor een zo veelomvattend mens waarlijk niet te lang mag heten. Maar het zijn juist al die dingen die we in de romans òf niet òf sterk gereduceerd terugvinden. Zo werden de tien biografische jaren tot zeven herleid, en dat bracht weer mee, dat sommige dingen helemaal niet meer bruikbaar waren, bij voorbeeld het uit de aantekeningen blijkende plan om de bekende Amster-

damse moordtragedie Pisuisse uit november 1927 te verwerken. Andere dingen moesten daardoor aanzienlijk verschoven worden, zodat de werkelijkheid langs romantische weg geweld werd aangedaan. Slechts enkele voorbeelden uit vele. De vriendschap met de geniale dilettant Bob Hanf (in het boek Bob Neumann), die dateerde uit 1927, werd in het kader van de tijdsinkrimping verschoven naar wat volgens berekening in de roman 1924 is. Ook Bob Hanf, als Mick de Vries een jongeman van joodsen huize, die zoveel kon (vioolspelen, componeren, schilderen, schrijven, dichten) dat hij eigenlijk 'niets' werd en die zijn leven in 1944 in Auschwitz zou eindigen, was voor Vestdijk een mentor. Men zou kunnen zeggen dat Hanf het ten slotte romantisch van De Vries heeft gewonnen. De beschrijving die Vestdijk in deel IV van Hanf geeft, is een zeer gelijkend en zeer boeiend portret. Ik kan verder verwijzen naar het aan hem gewijde boekje van Toke van Helmond. *Bob Hanf 1894-1944* (1982). Van Helmond ziet in Jaap Wevers uit *Heden ik, morgen gij* ten onrechte meer Bob Hanf als model en noemt Mick de Vries niet; de authentieke briefwisseling Marsman-Vestdijk uit 1934-1935 geeft hier duidelijkheid over; de publicatie ervan in de romanuitgave van 1947 is onvolledig en onnoemelijk slordig. Maar door de 'vervroegde' kennismaking met Hanf is ook de kennismaking met het werk van Proust, die via Hanf plaats had, in het boek enkele jaren 'te vroeg' gedateerd. Hetzelfde geldt voor de kennismaking met Rilke. Volgens Vestdijk zelf, in zijn studie *Rilke als barokkunstenaar* uit 1937, Eerst als cahier in: *De Vrije Bladen* (1938), later in: *Lier en lancet* (in uitg. 1976 p. 92). had deze voor hem zo beslissende kennismaking plaats in 1927, maar in de romanserie houdt Anton zich al in de herfst van 1921, dus zes jaar eerder, met de Duitse meester bezig. Een curieus voorbeeld van feitenverplaatsing is ook het volgende: in oktober 1918 bezocht Anton Wachter met een studievriend een lezing in Amsterdam van de door hem zeer bewonderde Duitse schrijver Hanns Heinz Ewers. Maar volgens de door mij geraadpleegde bronnen bevond deze Ewers zich van 1914 tot en met 1921 in de Verenigde Staten, waar hij als Duitser geïnterneerd was (geweest): ook hier moet dus een historische verschuiving in het spel zijn.

En zo is er meer dat 'niet klopt', anders gezegd: dat gearrangeerd, als men wil gemanipuleerd is. Of dat ook het geval is met gebeurtenissen die verband houden met het Amsterdamse 'Concertgebouw', valt zonder veel speurwerk moeilijk na te gaan. Maar de feitelijke gegevens over de door Anton Wachter bezochte concerten zijn vaag en summier en moeilijk te verifiëren. Er is sprake van de Negende en de Vierde Symfonie van Mahler, de laatste op één concert gecombineerd met de Eerste van Schumann en een ouverture van Beethoven. Men ontmoet de *Symphonie espagnole* van Lalo en nog het een en ander. Maar de naam Willem Mengelberg komt nergens voor, al blijkt uit de genoemde aantekeningen, dat hij wel degelijk van plan is geweest 'Alles rondom concertgebouw' in het boek op te nemen: 'Mengelberg, Schäfer, Strawinsky, Dopfer, H. Bosmans, Schmuller, etc.' Los blaadje in een der in noot (9) genoemde cahiers.

Het is er niet van gekomen. En van Vestdijks historisch vaststaand bezoek aan de Mahler-feesten van 1920 is evenmin een spoor te vinden. Ook hier: weglating, vereenvoudiging, of als men wil: functionele uitdunning.

Ongemerkt zijn we van de tijdproblemen weer in de tijdsprobiemen terechtgekomen. Geen wonder, want tussen deze twee bestaat een duidelijk verband. Het tijdprobleem,

zoals dat zich manifesteerde in de terugbrenging van tien studie jaren tot zeven, noodzaak tot reductie of suppressie van belangrijke tijdsverschijnselen, tot vervaging van tijdaanduidingen en dit noodzaak soms weer tot hergroepering van feiten.

Zo zijn de diverse domicilies waar Simon Vestdijk zich als student achtereenvolgens ophield, wel allemaal in de romans terug te vinden, maar, zoals Hans Visser al constateerde in zijn artikelen over de Amsterdamse Anton Wachterromans, *Vestdijk-kroniek* nr. 25 (sept. 1979), p. 55; *Vestdijk-kroniek* nr. 7 (maart 1975), daar ook over de domicilies (p. 35 vv.) in een andere volgorde. En dat bracht dan ook weer hergroepering in de liefdesfeiten met zich mee. Het verblijf van Vestdijk in het huis van de gezusters Van Eldik aan de Overtoom had in werkelijkheid plaats van 26 oktober 1921 tot 27 november 1925, ruim vier jaar lang dus. Maar in de roman is Antons verblijf bij de Melchior Sisters vervroegd en ingedikt van februari 1919 tot voorzomer 1920, dus tot nog geen anderhalf jaar. Deze ruimte schiep de mogelijkheid om Fietje en Clasina plaats te laten maken voor vele, vele anderen, waaronder Esther Ornstein en Anna Helderling (Rebecca Polk en Joukje Appeldoorn) de belangrijkste zijn. En dat alles dan, zoals we zagen, in nauwe samenhang met examens perikelen en -triumfen. Een nauwgezet onderzoek van al deze elementen en hun onderlinge samenhang zal inzicht kunnen geven in de ontstaansgeschiedenis van een van Nederlands meest curieuze romanseries.

Nog één onderwerp wil ik uit dit geheel lichten voor nadere adstructie. We zagen al, dat Vestdijk zijn (dat wil zeggen Anton Wachters) kennismaking met Proust en Rilke aanmerkelijk vervroegde. Nu is de Amsterdamse Anton Wachterserie naast een leerschool van de liefde J.G. Kooij in: *Raster* 1968, p. 383 vv.; R. Marres, *Over Terug tot Ina Damman en de andere Anton Wachter romans van Simon Vestdijk* (1981), pp. 76-125. en een stuk studenten-en-professoren-Amsterdam *Vestdijk-kroniek* nr. 25 (sept. 1979), p. 55; *Vestdijk-kroniek* nr. 7 (maart 1975), daar ook over de domicilies (p. 35 vv.) ook een soort Bildungsroman, waaruit de ontwikkeling van Anton Wachter alias Simon Vestdijk tot intellectueel, tot schrijver en lezer (criticus) af te lezen valt. Maar ook in dit opzicht is voorzichtigheid geboden. Wie uit de romans zou afleiden (maar dat mag natuurlijk nooit, hoe groot de verleiding ook is), dat Vestdijks poëzie-debuut in een literair tijdschrift zomer 1922 heeft plaats gehad en door bemiddeling van Rebecca Polk (Esther Ornstein), vergist zich. Het debuut-gedicht *Riem-zonder-eind* stond bijna vier jaar later, namelijk in januari 1926, in *De Vrije Bladen*, en dat was vrij zeker door bemiddeling van Helena Burgers. En wie op dezelfde wijze zou menen dat de *Negen jeugdverhalen* [Amsterdam,] Cornamona pers, 1981. zijn geschreven in juli en augustus 1919, zoals uit *De vrije vogel en zijn kooien* (p. 206) zou kunnen worden opgemaakt, is er eveneens naast. Volgens het nawoord van Maarten 't Hart zijn ze ontstaan nà 3 augustus 1922. En Vestdijks medestudent, de latere hoogleraar A. Querido stelt het doorgeven van het handschrift aan zijn vader, de uitgever, zelfs nog later. Brief van prof. dr. A. Querido aan J. Visser (24 oktober 1974). Ook hier dus een verschuiving naar voren van drie jaar of meer. Je zou haast geneigd zijn te veronderstellen dat Vestdijk bewust of onbewust (het laatste geef ik de meeste kans) zijn betrekkelijke laatrijphed als schrijver een beetje heeft willen 'inhalen' of camoufleren. In ieder geval is hij in deze opzichten, al of niet in bewuste samenhang met zijn arrangement als romancier, een niet al te beste chroniqueur van zijn eigen leven. Negentig procent autobiografie of niet - het zou een grove fout zijn, uit de boeken tot het leven te herleiden. Maar deze waarschuwing is anno 1984 natuurlijk overbodig.

Anne Wadman

(Samenvatting van de lezing, gehouden te Groningen voor de Noordelijke Afdeling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde op 29 januari 1983.)

Willem Bilderdijk en Rapenburg 37

Toespraak, gehouden ter gelegenheid van de onthulling van een gedenksteen ter ere van Willem Bilderdijk, aangebracht door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, op vrijdag 1 juli 1983.

Willem Bilderdijk is een van de merkwaardigste mannen uit onze geschiedenis. Hij was een hartstochtelijk romanticus, een onvermoeibare dichter, denker en geleerde, een melancholische hypochonder, die leed aan allerlei echte of ingebeelde kwalen en de werkelijkheid bij tijden ontvluchtte door zijn toevlucht te nemen tot opium. Hij had vele vijanden en weinig vrienden, maar vrijwel alle tijdgenoten waren het er over eens dat hij als dichter zijn weerga niet kende. Hij was niet alleen letterkundige, maar ook taalgeleerde, historicus, filosoof, theoloog, tekenaar, botanicus en geoloog. Zijn denkbepelden waren reactionair, zijn houding was onmaatschappelijk, maar de kleine kring van leerlingen die hij om zich heen verzamelde, bewonderde hem zeer en droeg zijn ideeën verder tot diep in de negentiende eeuw. De strijd om Bilderdijk heeft tot lang na zijn dood voortgeduurd; men kan wel zeggen tot op de dag van vandaag.

Willem Bilderdijk leefde van 1756 tot 1831; toen hij in het voorjaar van 1819 het pand Rapenburg 37 betrok, was hij tweeënzestig jaar. Hij had een bewogen leven achter de rug: hij was advocaat geweest in de tijd van de twisten tussen prins gezinden en patriotten, hij had als vurig orangist bij de komst der Fransen in 1795 het land moeten verlaten, had ruim tien jaar in ballingschap geleefd, vaak onder erbarmelijke omstandigheden. In 1806 was hij uit Duitsland naar het vaderland teruggekeerd. Buiten verwachting kon hij het goed vinden met koning Lodewijk Napoleon, in wie hij zijn monarchistische ideeën belichaamd zag. De koning schonk hem een jaargeld en een wat vage functie, maar kon zijn liefste wens, een hoogleraarszetel, niet in vervulling laten gaan. Dat kon ook koning Willem I niet, toen deze hier in 1813 aan de macht was gekomen; de tegenwerking was te groot.

Zo had hij zich in 1817 ten slotte als privaat-docent in de geschiedenis en het staatsrecht te Leiden gevestigd, aanvankelijk op de Hooigracht, later op de Garenmarkt, en tussen 1819 en 1823 in het pand waar wij ons thans bevinden. Hij gaf hier college in een achterkamer, vaak gekleed in een kamerjapon, met een vochtige doek op het hoofd vanwege de migraine. Zijn belangrijkste leerling was Isaïc da Costa, Portugees-joods van origine, die zich onder invloed van Bilderdijk in 1822 tot het christendom bekeerde.

Bilderdijk moet in het straatbeeld een merkwaardige verschijning zijn geweest. Een tijdgenoot beschreef hem in 1822 aldus: 'Een eerder klein dan middelsoortig-groot man: met een slepend been (à la Byron), strompelend-voorstappende grijsaard, met driekante of punthoed, een geklede, of staatsierok, een korte broek, lang vest, alles

deftig zwart, en met strikschoenen aan de voeten. In de rechterhand hield hij een steunstok, maar zijn linker rustte

op de rechter schouder van een knaapje, dat hem een paar kinderstappen vooruitging.’ Dat was Willem Bilderdijk, met zijn tienjarige zoontje Lodewijk Willem.

Men kan niet zeggen dat hij zeer tevreden was met het huis dat hij door bemiddeling van een vriend had kunnen betrekken. Nu was Bilderdijk zelden tevreden, en het hoeft ons dus niet te verbazen dat het hier naar zijn zeggen flink getocht moet hebben, niet alleen ‘door deur- en vensterreten, maar ook door de zolders, vloeren en muren’. We mogen aannemen dat dit euvel dankzij de recente verbouwing inmiddels verholpen is; Bilderdijk zag er echter een reden in om naar de Oude Singel te verhuizen. In 1827 vertrok hij ten slotte naar Haarlem, waar hij, die, naar eigen zeggen wederom, zijn leven lang had gereikhalsd naar het graf, vier jaar later het moede hoofd mocht neerleggen.

Toch zou het mij niet verbazen, wanneer zijn geest nog altijd in deze vertrekken ronddwaalt. Het is verheugend dat de huidige eigenaar van het pand, de AMRO bank, die vandaag de feestelijke heropening van dit filiaal beleeft, de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde heeft willen toestaan, op de voorgevel een gedenksteen te laten aanbrengen, die zo dadelijk door de voorzitter van de Maatschappij onthuld zal worden.

Voordat wij hiertoe overgaan, wil ik nog één aspect van Bilderdijks veelzijdige persoonlijkheid onder uw aandacht brengen, omdat het in deze omgeving niet zonder betekenis is: hij kon volstrekt niet met geld omgaan.

Gelukkig had hij een vriend die zijn geldzaken regelde, maar toen de huisbaas hem in 1821 per ongeluk zelf aan het betalen van de huur herinnerde, schreef Bilderdijk hem het volgende briefje: ‘Hoogwelgeboren Heer! Daar ik mij nooit met geldzaken bemoeid heb noch meen te bemoeien, weet ik niet van huurpenningen of lasten of wat dergelijks is. Ik verschoon voor het overige, volgens uw verzoek, uwe vrijpostigheid, als van een onbekende jegens een onbekende, schoon het - inderdaad - dezelve wat verre gedreven is iemand in zijne studiën met zodanige kleinigheden te storen.

Ik teken mij dus, met alle betamelijke hoogachting, Bilderdijk.’

Ik dank u voor uw aandacht.

Peter van Zonneveld

Brief aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen

Tijdens de jaarvergadering van 4 juni jongstleden heeft dr. A.G.H. Anbeek van der Meijden erop gewezen, dat de bezuinigingsplannen van minister Deetman met betrekking tot de neerlandistiek tot een gigantische beknutting van het onderzoek zouden leiden. Hij was van mening dat de Maatschappij haar bezorgdheid hierover aan de minister kenbaar diende te maken. Na enige discussie ging de jaarvergadering met dit voorstel accoord, in die zin dat de heren Anbeek en Van Zonneveld gevraagd werd, een brief op te stellen, die door het bestuur, na kennisneming van de stukken die op de kwestie betrekking hadden, aan de minister zou worden toegezonden. Dat is gebeurd; de tekst van de brief luidt:

Leiden, 4 juni 1983

Aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen
Geachte Heer Deetman,

De jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, bijeen op zaterdag 4 juni 1983, spreekt haar verontrusting uit over Uw beleidsvoornemens inzake de neerlandistiek. In Uw nota 'Concept-beleidsvoornemens' van 17 mei jl. geeft U Uw voorkeur te kennen voor het aanwijzen van zwaartepunten betreffende het onderzoek van de Nederlandse taal-en letterkunde. Uit de overwegingen, door U naar voren gebracht op p. 106 van de nota, valt af te leiden dat U het onderzoek van de letterkunde aan de Rijksuniversiteit Utrecht, de taalkunde aan de Universiteit van Amsterdam, de historische taalkunde aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en de taalbeheersing aan de Rijksuniversiteit Groningen wilt concentreren. Dit lijkt te impliceren dat bij voorbeeld voor de letterkunde het onderzoek sterk zal worden gereduceerd aan alle universiteiten, behalve aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. De jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde is bezorgd over de toekomst van het onderzoek in de neerlandistiek, aangezien hoogwaardig onderzoek op dit gebied vrijwel uitsluitend plaatsvindt in Nederland en Vlaanderen. Effectuering van Uw beleidsvoornemens zou tot een drastische uitholling van dit onderzoek kunnen leiden. Het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde zou hierover graag met U van gedachten willen wisselen.

(w.g. R. Visser, voorzitter en R. Breugelmans, secretaris)

Tot dusver heeft het bestuur van de Maatschappij op deze brief geen antwoord mogen ontvangen. Uit de Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen, van 12 september 1983, valt echter op te maken, dat de minister zijn beleidsvoornemens inzake de neerlandistiek in zoverre heeft herzien, dat van het hierboven geschetste, zeer rigoureuze zwaartepuntenbeleid geen sprake meer is. De minister heeft gezegd, dat het niet zijn bedoeling was, het onderzoek in de huidige breedte aan te tasten: taalkunde, letterkunde en taalbeheersing zullen bij elke afdeling neerlandistiek gehandhaafd blijven (p. 51). Het wachten is thans op een nadere uitwerking van de beleidsvoornemens.

Leden, commissies en bestuur

Tijdens de jaarvergadering op 4 juni 1983 bleek dat de leden van de Maatschappij zesentwintig nieuwe leden hadden gekozen. Drieëntwintig aanvaardden het lidmaatschap, te weten H. Bekkering, dr. J.A. Berents, dr. K. van Berkel, J.H. Besselaar, mw. M. Carasso-Kok, H. van de Ent, mw. dr. A. Frank-van Westrienen, mw. L.L. Frerichs, dr. J. de Gier, dr. D. Haks, dr. P.N. Holtrop, G. Kleis, M. Nord, dr. J.L.M. Peters, J.H. Rombach, dr. G.Th. Rothuizen, M. de Schepper, R. Schouten, B. van Selm, mw. dr. J. Stouten, dr. P. Thomas, H.T.M. van Vliet en H. van de Waarsenburg.

Alle door de commissies voorgedragen nieuwe commissieleden zijn door de jaarvergadering benoemd in hun functie. Door de verkiezing van A. van Dis en H. Duits als nieuwe bestuursleden is het bestuur voor 1983-1984 als volgt samengesteld: dr. F. Akkerman (vertegenwoordiger van de Noordelijke Afdeling), dr. E. Braches, R. Breugelmans (waarnemend bibliothecaris), A. van Dis, H. Duits, R.E.O. Ekkart (penningmeester), mw. dr. C.W. Fock, mr. J.R. de Groot (bibliothecaris), A.J. Korteweg, dr. R.Th. van der Paardt, R. Visser (voorzitter) en Peter van Zonneveld (ondervoorzitter). R. Breugelmans heeft met ingang van 21 september het secretarisschap neergelegd, dr. R.Th. van der Paardt heeft zich bereid verklaard dit tot de jaarvergadering van 1984 te vervullen.

De secretaris meldt het overlijden van de leden dr. L. Rens, dr. R. Reinsma, mw. M.H. Bottenheim, dr. P.S. du Toit, dr. Tj.W.R. de Haan, dr. J.H. J. Willems, dr. H.W. Meihuizen, mr. A. Dirkzwager, dr. H.B. Thom, mr. L. Meyer en dr. C.A. Rutgers.

Voor het lidmaatschap bedankt hebben dr. J.G. van der Bend, dr. A.D. Kylstra, dr. H. Liebaers, dr. C.W. Mönnich, mw. Ethel Portnoy, dr. P. Tuynman, A. Viruly en Hendrik de Vries.

Van de door het bestuur benoemde nieuwe leden hebben hun benoeming aanvaard M. van Amerongen, dr. H. Baudet, J. Eijkelboom, dr. D. Geeraerts, H.G. Hoekstra, dr. L. Hornstra, dr. H.J.M. Nellen, H.T. Pauka, dr. H. Romijn Meijer, C.F.J. Schriks, T. Tellegen en G. Verrips.